

Értékek által vezetve

avagy társadalmunk egy évszázada szavakkal
és számokkal

Jelige:

DJZ 359

Tartalomjegyzék

Bevezetés	1
1. A kutatás hipotézisei.....	3
2. Filozófiai elmélet és módszertan a társadalom modellezéséhez	3
2.1. Az elmélet alapvetései	4
2.2. Értékek és orientáció, érdek	6
2.3. A relatív pozíció észlelése	7
2.4. Értékváltás	8
2.5. A társadalom felépülése az egyéni értékorientációkból	9
2.6. További feltételezések, előzetes konzekvencia	11
2.7. Az értékorientációs modell összefoglalása.....	12
2.8. A műtellelemzés és az előrejelzés módszertana	13
3. A múlt újraértelmezése.....	14
3.1. A második világháború következményei (1945-1956)	14
3.2. A kulturális forradalom (1956-1973)	17
3.3. A hanyatlás és megújulás időszaka (1973-1989/90)	20
3.4. Totális globalizáció (1990-2012)	23
3.4.1. A nagy piacnyitás (1990-1997)	24
3.4.2. Az internetlufi felfújása és kipukkadása (1997-2001).....	25
3.4.3. Szeptember 11. és hatásai (2001-2007/2008).....	26
3.4.4. Az (új) gazdasági válság időszaka (2007/2008-).....	27
3.5. A múlt értékváltásainak összefoglalása	28
4. A jövőre vonatkozó elképzelések: előrejelzés.....	31
4.1. Gyenge jelek és trendek megfogalmazása.....	31
4.1.1. Gazdasági értékek.....	31
4.1.2. Politikai értékek.....	36

4.1.3. Egyéb értékek	38
4.2. A jövőre vonatkozó elképzeléseink összefoglalása.....	41
4.3. Javaslat a szomorú jövőkép elkerüléséhez	42
Összefoglalás	43
Felhasznált irodalom	44

Ábra- és táblázat jegyzék

1. ábra: Az egyének döntési mechanizmusa.....	5
2. ábra: Értékek mint viszonyítási pontok	6
3. ábra: Az egyén és érték relatív pozíciója.....	7
4. ábra: Társadalmi változások az uralkodó érték követése tekintetében.....	10
5. ábra: Az egyén értékválasztási folyamata	12
6. ábra: Az uralkodó érték megváltozásának folyamata.....	12
7. ábra: Értékkategóriák és a STEEP "modell" megfeleltetése	13
8. ábra: Az értékrendek változása 1945-2012 között	29
9. ábra: Jövőbeli társadalmi változások az uralkodó érték követése tekintetében	41
1. táblázat: Bevételek növekvő különbsége.....	32
2. táblázat: Háztartások bevételeinek alakulása 1980-as és 2000-es évek alatt	33

Bevezetés

A jelenlegi gazdasági válság beszűkítette azt a fejlődési utat, ami az elmúlt 20 év során a világ gazdaságai előtt lehetőségként megmutatkozott. Az államok jelentős többségében (pl. az EU 26 tagállamában, Lengyelország kivételével) csökkent a GDP 2009 során. A pénzügyi válság lassan reálgazdasági válsággá, majd tőlünk nyugatabbra inkább politikai, itthon inkább szociális válsággá eszkalálódott. Nincs azonban ez így az egész Földön. A jelenleg fenntarthatatlannak tűnő gazdasági növekedés igazán csak a fejlett országok számára sokk, a fejlődő, felzárkózó országok – főleg a távol-keletiek – egyre jobban felélik a természeti erőforrásaikat, fejlődésük kulcsát ebben látják. Mi lesz, ha minden kínai autót akar magának? Persze, mi „fejlettek” könnyen beszélünk, de az ipari forradalom technológiája és főleg mérete nem okozott akkora kárt a természeti környezetnek, mint a jelenlegi technológiák és a milliárdos embertömegek. Mi az, amibe érdemes belefogni, hogyan viszonyul majd a társadalom az új helyzethez, egyáltalán mit hoz a jövő? Mit lehet tenni a helyzet javítása érdekében, és mi történik, ha minden úgy marad, ahogy eddig volt?

Dolgozatunkban ezekre a kérdésekre szeretnénk választ adni. A jövő társadalmi berendezkedését szeretnénk előrejelezni az elkövetkező húsz évre, részben a világ társadalmára, részben a magyar társadalomra. Tudjuk, hogy a jövőbe pontosan belelátni lehetetlen, azonban a jövőkutatás módszertanával lehetséges körvonalazni azt.

A jövőkutatók forgatókönyveket dolgoznak ki, elkerülve, hogy ez a tudomány egyszerű jóslgatássá váljon. Mi ettől eltérően kívánunk eljárni. Amitől különlegessé válik a dolgozatunk, az az alkalmazott elmélet újszerűsége, hiszen egy általunk rendszerbe épített és érvekkel alátámasztott elméleten keresztül vonunk le konzekvenciákat a múltbéli események alapján és következtetünk a jövőben várható történésekre. Az előrejelzésünk inkább egyfajta többváltozós „jövőfüggvény”, ahol a függvény változói a jelen mint kiindulópont, a múlt mint a trendek gyökere, valamint jövőbeli bifurkációs pontok. (A bifurkációs pont egyfajta törésvonal, válaszfut, amely pontban az adott döntés meghozatalával kiválasztódik egy fejlődési pályája a rendszernek, és ezzel lemondunk a többi alternatíváról (Veigl, 2010, p. 557).)

Célunk, hogy részben újraértelmezzük a múltat (azaz jövőcentrikus múltelelmzést végezzünk), eddig még körül nem járt dimenziókba helyezzük, és talán a leglényegesebb, hogy új látásmódot mutassunk be. Szeretnénk, ha a dolgozatunk újabb gondolatokat ébresztene az olvasóban és így reményeink szerint még inkább érthetővé válnának azok az ok-

okozati láncolatok, amelyek véleményünk szerint mozgatják a társadalmat. Nem célunk az, hogy a tőlünk eltérő tartalmú elméleteket cáfoljuk, sőt, úgy érezzük, hogy a korábbi elméletek értelmezhetőek teóriáinkon belül, sőt összefoglalja azokat.

Samuel P. Huntington (2004) *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* c. műve szerint az ideológia kora megszűnt, és a civilizációk között egyre erősödnek a konfliktusok, ahogyan próbálnak univerzálissá válni. A modernizáció nem vezet a nyugatosodáshoz, a jövő világrendje a civilizációk közti viszonyrendszertől fog függeni.

Jared Diamond (2009) az *Összeomlás* c. bestseller könyve a társadalmak bukását kívánja magyarázni. Felveti, hogy ha az egyének érdeke azonos, és érdekük hasznos a társadalom számára, ennek ellenére megtörténhet, hogy a társadalom nem ezen érdekek mentén mozdul el.

Alvin Toffler (1993) a hatalomváltásról írt művében leírja, hogy a hatalom formái (erőszak, gazdagság, tudás, valamint a köztük lévő kapcsolatok) határozzák meg a társadalom hatalmi viszonyait, dinamikáját.

Thomas L. Friedman (2006) az *És mégis lapos a Föld* c. munkájában a globalizáció által teremtett lehetőségekről ír: a globalizáció esélyegyenlőséget okoz, és növeli a versenyképességet. Művében azonban elsősorban a technológia és a gazdaság egymásra hatásával foglalkozik, optimális jövedelemelosztást feltételez.

A World Futures Studies Federation 2001. évi Budapest Futures Course-án elhangzottakról kiadott kötetben is sok érdekes, értékekhez kapcsolódó írást találtunk, amelyekre majd a későbbiekben reflektálunk (Nováky et al., 2002).

A szakirodalom tanulmányozása során észrevettük, hogy mindegyik megközelítésnek megvan a maga igazsága, melyek egymással párhuzamosak, nem összehasonlíthatóak. Az általunk kidolgozott értékorientációs elmélet (mely alapvetően filozófiai jellegű) lényege, hogy hogyan lehetne a korábbi munkák eredményeit egyesíteni.

Az egyének cselekedeteit az értékek határozzák meg; melyeket maguk tudatosan vagy tudattalanul választanak; a társadalmi csoportok pedig ezen értékek mentén jönnek létre. Ha az egyén nem képes megfelelni az általa választott értéknek, akkor értéket vált. Ha emberek tömege vált értéket, megváltozik a társadalom uralkodó értékrendje. A jövőre vonatkozó előrejelzést érdemes tehát az alapján kidolgozni, hogy milyen értékek lesznek majd kívánatosak. Ebben áll elméletünk újszerűsége, mindebbe a korábbi elméletek megfelelő módszerekkel beleilleszthetőek.

1. A kutatás hipotézisei

A dolgozat során két hipotézist fogalmazunk meg, az egyik a dolgozat új elméleti háttérének igazolásához szükséges, a másik pedig az új elmélet alapján egy jövőre vonatkozó elképzelés:

- A társadalom értékek mentén épül fel.

Ez a hipotézis más értékfogalmat feltételez, mint ami általánosságban elfogadott. Elméletünkben érték az, amit az egyén értékesnek, jónak tart, tehát nem kapcsolódik az értékhez semmilyen társadalmi konvenció. Az értékek gyakorlatilag viszonyítási pontok, aminek az egyén vagy megfelel, vagy nem felel meg. Gyakorlatilag minden értékké válhat, azaz egy adott érték ellenkezője is – például a gazdagság és a szegénység, a kín és a gyönyör –, minden a jó szubjektivitásától függ. Az egyén szubjektív jólétérzése a szocializációja során alakul ki. Sigmund Freud (1992) például a fejlődés korai szakaszát szexualitáshoz kötődő korszakokra bontja, és azt állítja, hogy az adott szexuális szükséglet kielégülése vagy nem kielégülése hatással van az egyén személyiségére, azaz jövőjére. A személyiség az értékek választásakor meghatározó. Pierre Bourdieu (2008) szerint a társadalmi csoportok reprodukálják önmagukat. Ezt arra vezeti vissza, hogy a szocializáció során a gyerekek a szülőket utánozzák, azaz az értékeikhez való viszonyulásukat is utánozzák.

- 2030-ra a világ társadalma mozaikossá, sokkal elszigeteltebbé válik.

Ez alatt azt értjük, hogy több jól körülírható, elkülöníthető társadalmi csoport jelenik meg majd a jövőben, amelyek egymástól különböző értékeket követnek. Az értékkülönbségek miatt a társadalmi csoportok közötti kommunikáció kevésbé lesz kíváncsú, ezért történik meg az elszigetelődés. Ha az értékkülönbségeket fel lehetne oldani, akkor a társadalom egységes, szinergiákkal teli lehetne.

2. Filozófiai elmélet és módszertan a társadalom modellezéséhez

Ha az élettelen anyagtól el akarunk jutni az élő szervezetekig, akkor végig kell mennünk a fizikán, a kémián, a biológián és ezek határfelületein is. Hasonló határfelület húzódik a pszichológia és a szociológia között. Egy újszerű elmélettel szeretnénk magyarázatot adni a társadalom felépülésére. Miért felépülés? Miért nem felépítés? Úgy gondoljuk, hogy a társadalmat az egyén nem tudja döntéseivel lényegében meghatározni; az egyén marginális, de szükséges tényező; a társadalom kialakulása kölcsönhatások eredménye, s bár az egyének aktív szerepet vállalnak ebben, a társadalomban egy-egy egyén tevékenysége

általában nem vagy alig azonosítható. Az elmélet összefoglaló jellegű, olyan elemekből, koncepciókból áll, amelyeket már korábban kitaláltak. Elméletünk ezeket igyekszik egységes, koherens rendszerbe kövácsolni, olykor kisebb eltérésekkel.

2.1. Az elmélet alapvetései

Az elméletünket arra alapozzuk, hogy a társadalom egyének viszonyrendszereiből épül fel, tehát az egyén lélektanára (pszichológia) alapozva hozza létre a társadalom lélektanát (szociológia). Az elmélet holisztikus felfogású. Alaptézisünk az, hogy a társadalom kialakuló formáit az egyének értékekhez való viszonyulása határozza meg, azaz a társadalom különböző értékeket követő kisebb-nagyobb csoportokból áll, ebből következöleg elméletünket értékorientációs elméletnek nevezhetjük.

Elméletünk két axiómát feltételez:

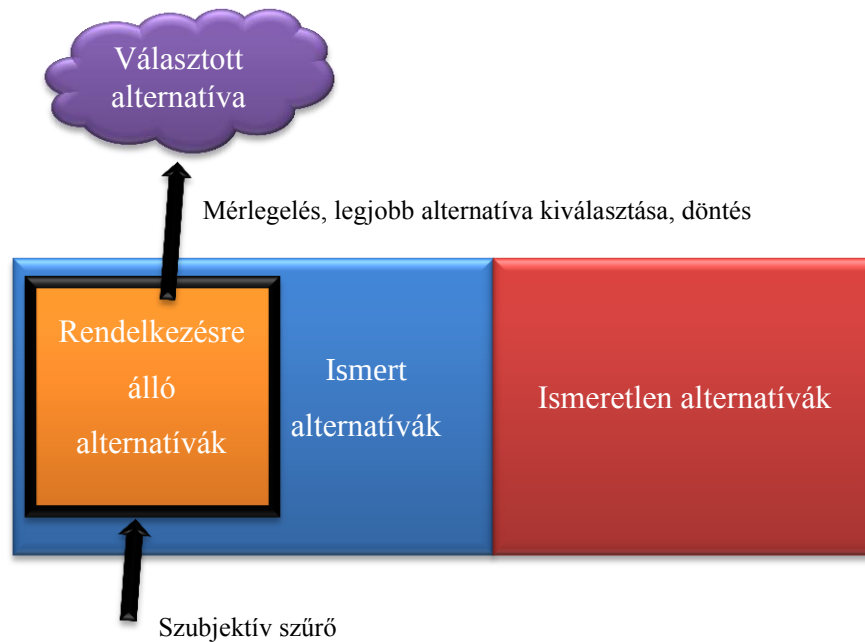
- *Az ember tudatos vagy tudattalan (akár reflexszerű) döntései során alternatívaként merülhet fel mindaz, amit az adott pillanatban a későbbi döntése nyomán követni lenne képes. (Ez az axióma másképpen megfogalmazva azt jelenti, hogy minden alternatíva lehet, amit a jövő akár utólag is igazolhat, azaz gyakorlatilag bármi.)*
- *„Az emberek a lehetséges alternatívák közül mindig a legjobbat választják, de választani csak a részükre szubjektív módon rendelkezésre állók közül tudnak.”* (Fekete – Grád, 2002, p. 461) (Ez a neurolingvisztikai programozás egyik axiómájának felel meg.)

Az axiómák jelentését a következő példával szeretnénk egyértelműsíteni, bár a példa morbid, úgy gondoljuk, hogy az irracionálisnak tűnő viselkedés a legjobb az axiómák illusztrációjához.

Miért lesz valaki öngyilkos? Azért, mert mielőtt öngyilkos lett, a szubjektíve rendelkezésre álló alternatívái közül a legjobbat választotta (tudatosan vagy tudattalanul). Miért nem az életet választotta? Erre több magyarázat lehetséges:

- vagy bár ismerte azt a lehetőséget, hogy élhet, de úgy gondolta, hogy az nem a legjobb alternatíva számára (azaz a mérlegelésnél esett ki a lehetőségek közül),
- vagy bár alapvetően ismerte azt a lehetőséget, hogy élhet, de nem vette figyelembe ezt az alternatívát, mert szubjektíve nem állt rendelkezésre, nem hatolt át a szubjektív szűrőn,
- vagy nem ismerte ezt az alternatívát.

Ezek az esetek az előbbi axiómákból egyértelműen levezethetöek.

1. ábra: Az egyének döntési mechanizmusa *Forrás: Saját szerkesztés*

Szubjektív szűrő az, ami az ismert alternatívák közül kirekeszt alternatívákat a később mérlegelendők közül: ez lehet memóriakorlát („nem jut eszébe”, nem tud annyit fejben tartani); vagy lehet a kognitív disszonancia feloldó mechanizmusának következménye.

„A kognitív disszonancia egyfajta feszültségállapot, amely akkor lép fel, amikor az emberben egyidejűleg két egymással összeegyeztethetetlen tudattartalom jelenik meg, ... a kognitív disszonancia elmélete azt mondja ki, hogy az ember hosszabb távon nem tudja elviselni a kognitív disszonanciát, és mindent megtesz azért, hogy csökkentse magában ezt az állapotot. Ennek érdekében a legkisebb ellenállás irányába halad. A kognitív disszonanciát okozó tudattartalmak közül módosítja (vagy esetleg teljesen száműzi) azokat, amelyeket a legkönnyebben meg tud változtatni úgy, hogy az ellentmondás megszűnjön.” (Mérő, 2007, pp. 30-31) Ezt kognitív disszonancia feloldó mechanizmusnak nevezzük. A feloldásnak tehát vagy kirekesztés, vagy elfogadás az eredménye.

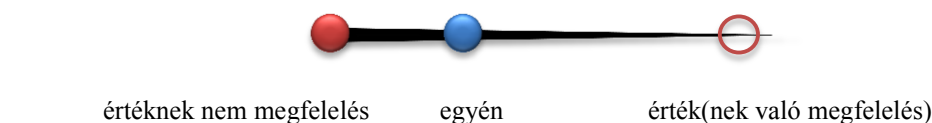
Hogyan alkalmazható mindez az értékekre? Úgy gondoljuk, hogy az egyén olyan értéket tűz ki magának követendő szabályrendként, célként (az általunk felvázolt axiómák szerint), amelyre a leginkább vágyik (pl. szükségleteiből eredő), vagy amelyben a legnagyobb sikert lenne képes elérni, azaz olyat, ami számára szubjektíve a legjobb. A választás során természetesen csak az ismert értékek válnak alternatívákká, de ezek közül is csak olyat választhat, amely a szubjektív szűrőjén átjut.

2.2. Értékek és orientáció, érdek

Az értékek meghatározzák az ember cselekedeteit, gondolkodásmódját, döntéseit (Rubin, 2002, in: Nováky et al., p. 57). Az értékek egydimenziós *szubjektív viszonyítási pontok*, a dimenzió két végpontja az értéknek való megfelelés és az értéknek való nem megfelelés. E két végpont között végtelen pont található. Ahogy azonban már a hipotézisben felhívtuk rá a figyelmet, ez az értékfogalom mást ért az érték szó alatt, mint ami általánosságban elfogadott. Elméletünkben érték az, amit az egyén szubjektíve értékesnek, jónak tart, tehát nem kapcsolódik az értékhez semmilyen társadalmi konvenció. Ebből következően egy érték nem feltétlenül hasznos vagy pozitív a társadalom egésze számára, sőt lehet negatív is. Mi tulajdonképpen a posztmodern filozófia által megfogalmazott dekonstrukció szerint járunk el a fogalommal kapcsolatban: a fogalmat lekopaszítjuk, és ha lehet, „értékmentesen” kívánjuk használni az érték fogalmát (Derrida, 1967).

Érték lehet a gazda(g)ság, a politikai hatalom, a művészet, a vallás, a saját test, a szexualitás, és még nagyon sok minden, ezek ellentétei is: egyedüllét, szegénység, alázatosság, teljes fogalmi szabadság, testgyűlölet, önmegtartóztatás. (Nyilvánvaló, hogy sok érték kimaradt a felsorolásunkból, pl. család). Gyakorlatilag bármi érték lehet, amit akként meg tudunk fogalmazni, de a fent felsorolt értékeket kívánjuk a dolgozat során bemutatni, ugyanis a társadalom mint tömegjelenség számára ezek a legmeghatározóbbak.

A célul kitűzött értékeket megtestesítheti másik egyén vagy csoport is, akik megfelelnek annak a bizonyos értéknek. Ekkor az egyén orientációja az érték hordozójához ugyanúgy viszonyul, mintha az maga lenne az érték. Ez jól magyarázza a példaképek követését: lehet az politikus, sikeres ember, zenész, de „életművész celeb” is.

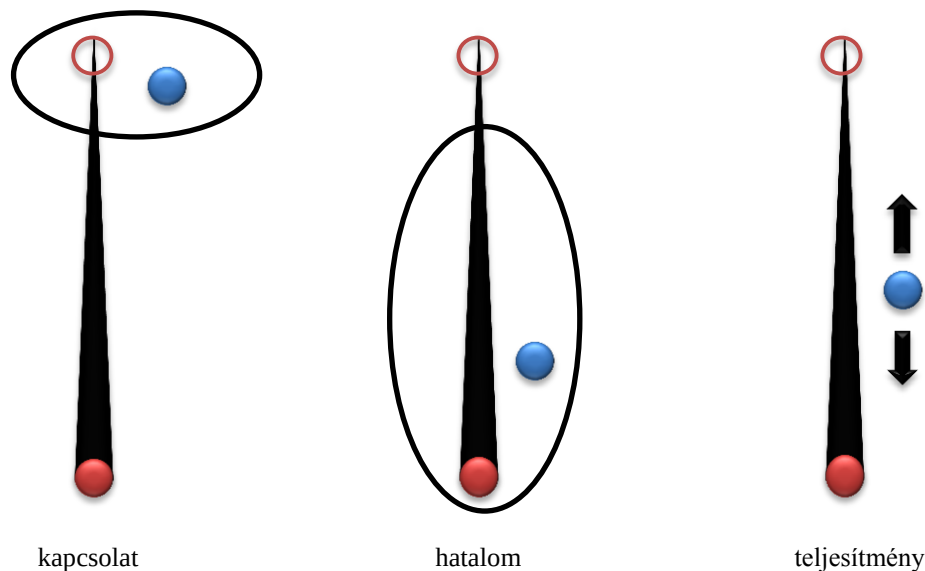

2. ábra: Értékek mint viszonyítási pontok *Forrás: Saját szerkesztés*

Ha egy értéket egy egyén magának célul tűz ki, akkor úgy gondoljuk, hogy az az érték számára érdeké válik. Ezt azért fontos rögzíteni, mert az értékek azonosítása nehéz feladat, azonban, ha az érdekeket azonosítjuk, akkor abból jól tudunk következtetni a mögötte álló értékre.

David C. McClelland az emberi motivációt három tényezővel magyarázta: létezik kapcsolat-, hatalom- és teljesítménymotiváció (McClelland, 1987). Az ő elméletét az értékorientációval kapcsolatban más kontextusba kívánjuk helyezni.

Az új kontextusban e három fogalmat az érték és az egyén relatív pozíciójával magyarázzuk.

3. ábra: Az egyén és érték relatív pozíciója *Forrás: Saját szerkesztés*

A kapcsolatmotiváció alatt azt a helyzetet értjük, amikor az egyén szubjektíve megfelel a követendő értéknek. Ez az állapot alapvetően pozitív, ezért nem hoz létre kognitív disszonanciát.

A hatalmi motiváció alatt azt az állapotot értjük, amikor az egyén nem vagy még nem felel meg a kitűzött értéknek. Ez tulajdonképpen a hatalom negatív oldala, az érték birtokolja a hatalmat az egyén felett. Ez önmagában negatív érzés, kognitív disszonanciát válthat ki.

A teljesítménymotiváció alatt az értékhez való közeledést vagy távolodást értjük, lehet pozitív és negatív, eszerint rendre nem vált ki illetve kivált kognitív disszonanciát.

Úgy véljük, rövid időtávon inkább az egyén értékhez képesti relatív elmozdulása (teljesítménye), hosszú távon pedig inkább az értékhez képesti pozíciója (kapcsolat vagy hatalom) határozza meg azt, hogy a disszonancia kialakul-e.

2.3. A relatív pozíció észlelése

Az értékorientációval kapcsolatban kiemelten fontos kérdés, hogy vajon az egyén fel tudja-e mérni, és hogy egyáltalán mit érzél az érték és a közte lévő viszonyból (megfelelés-nem megfelelés dimenzió tekintetében). Tudja-e egyáltalán, hogy hatalmi vagy kapcsolati pozícióban van az értékkel, és vajon ez a kép mennyire reális? Erre a kérdésre véleményünk

szerint az a válasz, hogy mindenképpen van szubjektív véleménye a pozíciójáról, ugyanis, ha nem lenne, magát az értéket sem tudná körülhatárolni, és képtelen lenne a követésére. Nem győzzük azonban hangsúlyozni, hogy egyedül az egyén belső szubjektív valóságképe (ami vagy a tényleges állapotokat tükrözi, vagy nem) határozza meg az egyén cselekedeteit.

Az értékhez viszonyított egyéni teljesítmény tekintetében azonban más a helyzet, ugyanis elmozdulás vagy nincs, vagy pozitív, vagy negatív irányú. Ha nem észlel az egyén elmozdulást az érték dimenzióinak végpontjai irányába, akkor nem tudja a teljesítményét felmérni, ezért az is előfordulhat, hogy akkor keletkezik benne kognitív disszonancia, amikor egyre közelebb kerül az értékhez, csak mivel ezt nem észleli, nem az elmozdulás, hanem a pozíció alapján képes csak dönteni.

2.4. Értékváltás

Az értékekkel kapcsolatban kialakuló disszonanciát az egyén értékváltással fel tudja oldani, azaz, ha új értéket tűz ki célul maga elé. Ez két esetben fordulhat elő: ha a teljesítménye negatív, vagy ha hosszabb távon hatalmasan alá van az értéknek rendelve. Ezt a való életben úgy képzelhetjük el, mintha valaki alapjában véve nagyon szeretne meggazdagodni, azaz a gazdagság az érték számára. Ha azonban hosszú távon ennek az értéknek nem tud megfelelni (hatalom), vagy nem közelít az érték felé (teljesítmény), akkor a kognitív disszonancia feloldásaképpen dönt egy új érték követéséről – természetesen csak a szubjektíve rendelkezésére álló alternatívák közül választhat –, például úgy dönt, hogy a környezetet kívánja védeni ezután.

Az egyén akkor is értéket válthat, ha hosszú távon megfelel az értéknek (kapcsolat), és nem tud jobban megfelelni neki (teljesítmény), azaz a szükséglet, amelyből esetlegesen az érték követése fakad, maximálisan és véglegesen kielégítettnek tűnik az egyén számára. Ez azonban a társadalom összességéhez képest nem túl gyakori, hiszen kevés az elégedett, jobban ki nem elégíthető ember.

Az értékváltás egy szélsőséges volta, amikor a kognitív disszonancia feloldása érdekében választott új érték látszólag vagy ténylegesen szöges ellentétben áll a régivel. Kiváló példa erre az ún. Stockholm-szindróma jelenség, amely akkor fordulhat elő, ha az ember szabadságát nagymértékben korlátozza egy külső erő (pl. tússzá válik valaki), és a külső erőt képviselő személy eközben a számos negatív mellett bármilyen pozitív dolgot tesz vele (pl. kedvesen szól hozzá, vagy egyszerűen csak törődik vele egy kicsit). A disszonancia feloldásaképpen a külső erőt megszereti az egyén, azaz értékke válik a társasága, a szabadsága tehát immáron nem korlátozott, hanem szívesen van ott, ahol van.

2.5. A társadalom felépülése az egyéni értékorientációkból

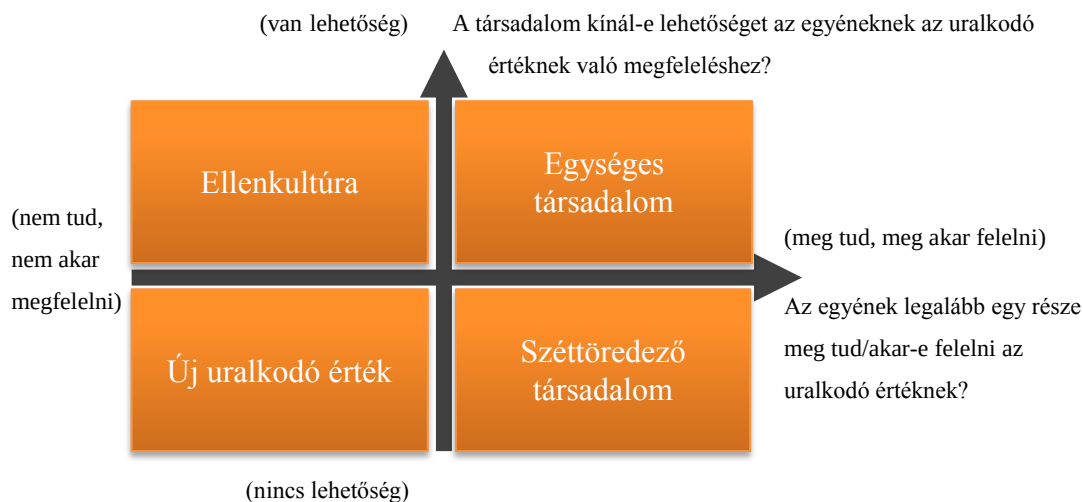
Úgy gondoljuk, hogy a társadalom az egyes szuverén egyének viszonyrendszeréből, kölcsönhatásaiból épül fel. Mivel azonban az egyének értékekhez viszonyulnak, ezért jogos lehet az a következtetés, hogy a társadalom valójában nem más, mint az értékekhez való viszonyrendszer, a társadalmi csoportok az egyes értékek mentén alakulnak ki.

A társadalom azonban nemcsak egyének egymástól elválasztott halmaza, mivel az egyének egymással kommunikálnak, a rendelkezésre álló potenciális kommunikációs csatornák vizsgálata (személyes, és/vagy virtuális) létfontosságú ahhoz, hogy kiderítsük, hogy az adott érték körül kialakuló társadalmi csoportok ténylegesen csoportként viselkednek-e, vagy jórészt egymástól elkülönült egyének látens csoportjáról van-e szó. Mivel egy tízezer fős csoport nagyobb hatalmat képvisel, mint tízezer egymástól elkülönült egyén, akik egyazon értéket követnek, a legbefolyásosabb társadalmi csoport az lesz, amelynek a legtöbb egyazon értéket valló tagja van, és a lehető legjobb köztük a kommunikáció. A legbefolyásosabb társadalmi csoport közös értéke lesz ösztársadalmi szinten a legmeghatározóbb, a hozzájuk kapcsolódó érték lesz domináns, ez lesz az *uralkodó érték*. Azt, hogy mi egy adott korra jellemző uralkodó érték, utólag úgy deríthetjük ki, hogy megvizsgáljuk, melyek az akkori legmeghatározóbb folyamatok, és hogy azok mely érték(ek)hez kapcsolódnak. Erre a kérdésre véleményünk szerint a történettudomány megfelelő választ adhat. Mivel az értékek nem feltétlenül pozitívak a társadalom számára, ezért lehet, hogy az uralkodó érték sem viszi előre a társadalmat.

1972-ben a Római Klub megrendelésére készült el a közismert Meadows (1979) jelentés. A jelentés a növekedés hatáiról szól, ebben négy lehetséges kimenetelt vizionáltak: optimista, szigmoid, oszcilláló és katasztrófa. Az egyes modellek a népesség, a gazdasági teljesítmény és a Föld eltartóképességének egymásra való hatását mutatták be. A legismertebb – katasztrófa – forgatókönyv szerint, ha a gazdaság és a népesség meghaladják a Föld eltartóképességét, akkor az eltartóképesség jelentősen és visszafordíthatatlanul zsugorodni fog. Emiatt a gazdaság és a populáció is csak alacsonyabb szinten tudja magát fenntartani. A Brundtland-jelentés (1987) megfogalmazásában a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely biztosítani tudja a jelen szükségleteit anélkül, hogy lehetetlenné tenné a jövő generációk szükségleteinek a kielégítését. Mindezek szerint például a ma mindenható gazdasági érdek nem feltétlenül eredményezi a hosszú távú jólét elérését, éppen ellenkezőleg.

Úgy véljük, az emberek nagy többségében az uralkodó érték szubjektíve rendelkezésre álló érték, azaz tudatában van ennek az értéknek, hiszen társadalmi is ezt követi, folyton

maga előtt látja. Ezért fontos nézőpont, hogy az adott egyén meg tud-e felelni az uralkodó értéknek (belsőleg), és hogy egyáltalán kínál-e a társadalom (külsőleg) lehetőséget az egyéneknek az értéknek való megfeleléshez? E két tengelyt használjuk majd fel a jövőre vonatkozó előrejelzésünkben.

4. ábra: Társadalmi változások az uralkodó érték követése tekintetében *Forrás: Saját szerkesztés Nováky (alkotószerk.), 2010 alapján*

Ha az egyének tudnak alkalmazkodni az adott külső feltételekhez, akkor egységes társadalom jön létre, ilyen volt például a második világháborúban az antifasiszta mozgalmak hatása. Ha a társadalom ad lehetőséget az uralkodó értéknek való megfelelésre, azonban az egyén erre nem képes, ellenkultúra jön létre, mint a hippik mozgalmának idején is történt.

Amennyiben a külső feltételek nem adóttak az uralkodó érték elérésére, de egyes csoportoknak mégis sikerül, akkor ez a társadalom gyors széttöredezéséhez vezet, a megnövekvő egyenlőtlenségi feltételek és a beszűkült lehetőségek miatt. Tipikus példa erre a jelenlegi gazdasági válságban talán legjobban megmutatkozó Máté effektus (aki gazdag, még gazdagabb lesz, aki szegény, még szegényebb); akiknek sikerül feljutni, csak elveszi mástól a lehetőséget, tovább szűkítve a szegények felemelkedési lehetőségét.

Ha azonban a külső feltételek nem adóttak, és emiatt az egyének nem tudják elérni a kor uralkodó értékét, akkor új uralkodó érték kialakulása várható. Ennek bekövetkezése bizonytalan. Ha valami miatt (pl. technológiai robbanás) újra lehetőség nyílik az eddig is uralkodó érték elérésére, akkor nem várható értékváltás, sőt, az emberek alkalmazkodásával egységes, gyorsan fejlődő társadalom jöhet létre. Ha azonban nem történik nyitás, vagy belső, vagy külső, akkor az értékváltás be fog következni. Lassan, mint a hippikorszakot megelőzően, a második világháború köztudatból való kikopásával, vagy gyorsan, háború

formájában, mint az első világháború előtt a gazdaság újrafelosztásáért, valójában a hegemoniáért.

Mivel az egyének értékválasztása szubjektív preferencián múlik, ezért a jövőbeli társadalom milyenségének/minőségének előrejelzéséhez azt kell vizsgálnunk, hogy az emberek milyen értékeket találnak majd vonzónak követni a jövőben. Melyik érték követésekor érhetnek el sikert (kapcsolat, pozitív teljesítmény), és mik azok az értékek, ami felé fordulhatnak, ha nem sikeresek (hatalom, negatív teljesítmény)?

2.6. További feltételezések, előzetes konzekvencia

Az elmélet során alapvetően egy egyénhez egy értéket társítottunk. Nem feltételeztük azt, hogy egy ember számára több érték is megjelenhet egyszerre. Részünkről ez a valósághoz képest lényegi egyszerűsítés, de úgy gondoljuk, hogy az elmélet plurálisan is kiterjeszthető, azonban a parciális hatások miatt sokkal bonyolultabb, követhetetlen lenne az elmélet. Az egyszerűsítés azonban a gyakorlatban is igazolást nyerhet: az emberek számára nagy problémát jelent ugyanis, hogy a követett értékeik egymásnak ne legyenek ellentmondóak, az értékrendjük ne legyen disszonáns. Sok erkölcsi dilemma erre vezethető vissza.

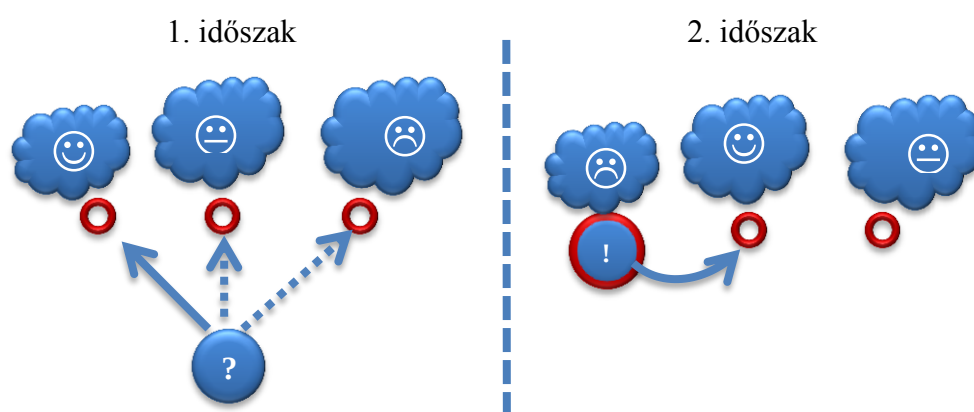
Az értékrendre ugyanúgy alkalmazható mindaz, amit eddig az értékekre leírtunk. Ha a választott értékrend okoz kognitív disszonanciát, akkor új értékrendet választhat az illető. A társadalom értékrendek mentén épül fel. (Szűken értelmezve új értékrendnek számít az is, ha ezer értékből akár csak egy is kicserélődik.) Az értékrendet értelmezhetjük egyetlen komplex értékként, így elméletünk e komplex értékre is értelmezhetővé válik. Továbbiakban eszerint járunk majd el, értékek alatt a továbbiakban komplex értékeket, értékrendeket értünk.

A 2.4.-ben azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a kognitív disszonancia feloldása kizárással történik, a disszonancia elfogadásával nem is foglalkoztunk. Előbbiből az következik, hogy az egyének értékrendjét addig lehet értékekkel bővíteni, amíg azok egymással ellent nem mondanak. Miért kell ennek feltétlenül így történnie? Miért nem lehet elfogadni a disszonanciát? Úgy gondoljuk, hogy a tudás a válasz erre a kérdésre. Minél több ismeretre teszünk szert, annál több ellentmondással találkozunk, és minél inkább több az ellentmondás, annál erősebb a kognitív disszonancia. A tudás azonban nem az a dolog, ami csak úgy eltűnik belőlünk. Szokták mondani, hogy amit az ember megtanul, megtapasztal, azt nem veheti el tőle senki. Emiatt az értékek közti ellentmondásokat elfogadással kényszerülünk feloldani. A feloldás következményeképpen olyan értékrend alakul ki az emberben, amely szubjektíve koherens rendszert alkot.

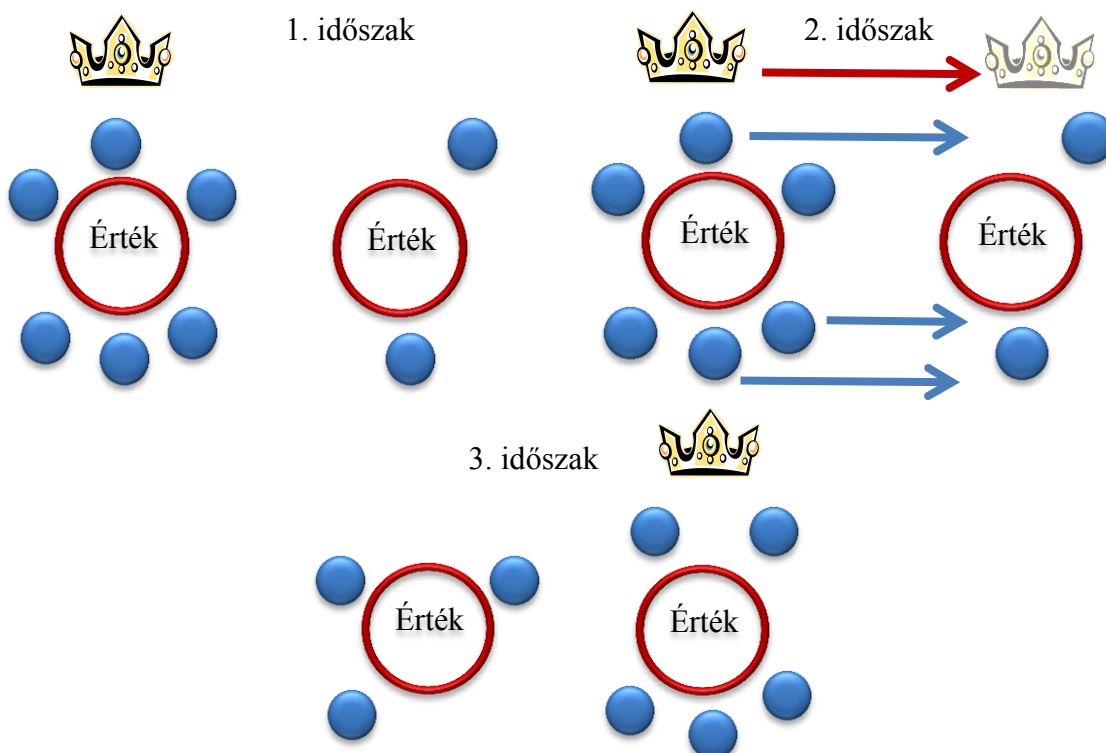
2.7. Az értékorientációs modell összefoglalása

A jobb érthetőség kedvéért elméletünket nagyvonalakban összefoglaljuk.

Az egyének olyan értékeket tűznek ki maguk elé követendő szabályrendként, célként (az általunk felvázolt axiómák szerint), amelyre a leginkább vágnak (pl. szükségleteiből eredő), vagy amelyben a legnagyobb sikert lennének képesek elérni, azaz olyat, ami számukra szubjektíve a legjobb. Az egyének az értékeknek való megfelelésüket időnként felülvizsgálják, és döntenek, hogy váltanak-e értéket. A társadalom mint egyének tömege értékválasztások tömege is. A társadalom azonos értékeket követő egyének csoportjaiból áll. Az uralkodó érték a legtöbb, csoportként viselkedő egyén által követett érték. Ha az egyének lassanként értéket váltanak, a társadalom is átalakul, az uralkodó érték is megváltozhat.

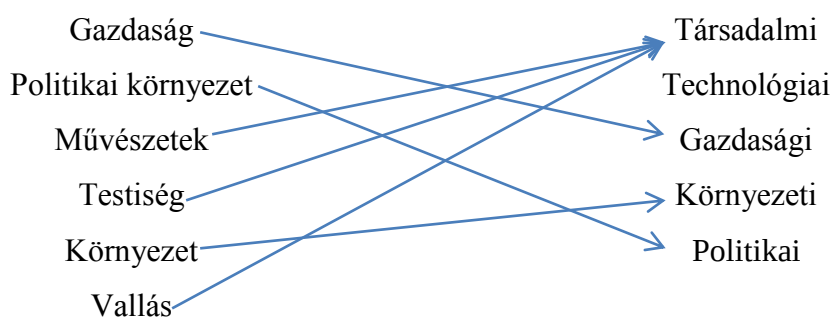
5. ábra: Az egyén értékválasztási folyamata *Forrás: Saját szerkesztés*

6. ábra: Az uralkodó érték megváltozásának folyamata *Forrás: Saját szerkesztés*

2.8. A múltelemzés és az előrejelzés módszertana

A módszertan az értékrendek kategorizálhatóságán alapul. Két különböző értékrend akkor tartozik egy kategóriába, ha fő irányultságuk a társadalmat jól leíró gyűjtőfogalmak mentén hasonló. A kategóriákba sorolt értékrendekhez, komplex értékekhez kapcsoljuk a múlt leírását és az előrejelzéseket, ezek a következők:

7. ábra: Értékkategóriák és a STEEP "modell" megfeleltetése *Forrás: Saját szerkesztés*

Ezek részben megfeleltethetők a STEEP megközelítés kategóriáinak. A technológiai tényezőket az értékeken kívül, bifurkációs pontokként vesszük figyelembe.

- ☞ Első lépésként jövőcentrikus múltelemzést végzünk, az előbbi kategóriák alapján. Ott, ahol az értékek nem azonosíthatók, ott az érdekeket tárjuk fel, és kezeljük az értékek reprezentánsaiként. Mindebből kiderül, hogy a múlt ex-post igazolja-e az értékorientációs elméletünket.
- ☞ Második lépésként a múlt alapján gyenge jeleket és trendeket fogalmazunk meg a jövőre nézve. A gyenge jelek olyan jelek, amelyek egy új trendre utalnak, de még ezek felfedése nagyon nehézkes és egyáltalán nem biztos, mégis ezek megtalálásával tudunk a kialakuló trendekre, jövőre következtetni (Veigl, 2010, pp. 550-551).
- ☞ Harmadik lépésként azt vizsgáljuk, hogy a jövő milyen lehetőségeket tartogat az egyének számára, valamint, hogy mik lehetnek az egyének számára kívánatos értékek, figyelembe véve az előzőleg megfogalmazott trendeket. Az előrejelzést megalapozó információkat megfelelő szakirodalomra és kutatásokra alapozva szerezzük be, ahol lehet, kvantitatív adatokat használva.
- ☞ Negyedik lépésként megfogalmazzuk az előrejelzést a jelenlegi fejlett világ, a jelenlegi fejlődő világ és Magyarország társadalma számára, a jövőképhez bifurkációs pontokat rendelünk. Eredményeinket kvalitatív módon közöljük.

3. A múlt újraértelmezése

Ebben a fejezetben a második világháború utáni eseményeket kívánjuk górcső alá venni. A történelemnek ezen kései szakaszát négy nagy részre bontottuk. Mindig az adott időszak bemutatása előtt indokoljuk meg a határvonal meghúzásának okait és mutatjuk be az oda tartozó uralkodó értéket, valamint leírjuk a véleményünk szerinti legfontosabb mozzanatok, amelyek ténylegesen elválasztják az időszakot az azt megelőzőtől. Az időszakok:

- 1945-1956 – a második világháború következményei
- 1956-1973 – a kulturális forradalom
- 1973-1989/90 – a hanyatlás és megújulás időszaka
- 1989/90 – totális globalizáció

Az 1945-től egészen máig tartó időszak vizsgálatát azért érezzük indokoltnak, mert ez az időintervallum nevezhető „tisztának”. Tiszta, hiszen hiányzik belőle a korábbi évtizedek zűrzavaros hadiállapota, és lehetőséget ad a békés körülmények közötti fejlődésre és az emiatt adódó lehetőségek kihasználására. A békés és a háborús időszakok váltakozásai adják a világtörténelem alapritmusát, a köztük lévő értékbeli és társadalmi szakadékok megerősítik választásunkat.

Minden szakasznál kitérünk az egyetemes történelemre, valamint a magyarra is. Erre azért van szükség, mert következtetésünknek elemi részét képezi a magyar társadalomra vonatkozó előrejelzésünk. A megfelelő háttér nélkül érdemi gondolatokat nem tudnánk megfogalmazni.

Az időszakokat aszerint különítettük el, hogy a társadalom az értékkategóriáit tekintve mennyire változik meg. A módszertanban kifejtetteken kívül leírjuk az egyének közötti érintkezés változását (az emberek potenciális találkozási tere), valamint, hogy az egyes korok példaképei hogyan és milyen értékeket testesítenek meg, ezek ugyanis új lehetőségeket teremtenek az egyének számára.

Nem dolgozunk ki minden egyes dimenziót az elemzés során, csak a legmeghatározóbb eseményekre koncentrálunk.

3.1. A második világháború következményei (1945-1956)

Az időszak kezdetét a fentebb leírt háborús idők vége jelenti, míg a lezárását a korszakot meghatározó, uraló politikai érték letűnése, kikopása a köztudatból. Az 1945-től 1956-ig a legnagyobb társadalmi változás, amely indokolja a választásunkat: a nők

szerepének változása a társadalomban. Az ő helyzetük javulása formálja a köztudatot és egy újfajta, addig nem látott attitűd bontakozik ki.

A második világháború évei előtt és részben alatt is a nők egyértelműen alárendelt helyzetben voltak a férfiakhoz képest. Gondoljunk csak a német katonák Norvégiában elkövetett tetteire, az ottani “War Children-ekre” (Tyskerunger), azaz a háború évei alatt nemzett gyermekekre, akik az esetek túlnyomó többségében édesapa és normális család nélkül maradtak. A világháború folyamán azonban a nők helyzete (kényszerűen) megváltozott, ugyanis a hátszágbeli gazdasági tevékenységet a nőknek kellett elvégezniük, mivel a férfiak a seregben harcoltak. Ennek következtében a szerepek kezdtek megváltozni és a világháború utáni időszakra vitathatatlanul az egyenlőbbé vált a két nem.

A világháború nagyon sok „törmelék” hagyott maga után. Ezek eltakarítása és újjáépítése nagymértékű gazdasági aktivitást kívánt. A világháború alatt az Amerikai Egyesült Államok termelése 50%-kal nőtt. A világháború végeztével azonban, ha nem lett volna kinek terméket eladni, túltermelési válsággal kellett volna újra szembenézniük. Az USA a jól felfogott gazdasági érdekében, hiteleket és segélyeket nyújtott a romokban heverő Európa egy részének. A Marshall-terv következményeképpen az európaiak újjáépíthettek, és fizetőképes keresletet mutathattak fel az USA termékei iránt. Az erőteljes gazdasági növekedés miatt alig volt munkanélküliség, az emberek találtak maguknak munkát. Az ötvenes évek közepéig például átlagosan 4% volt a munkanélküliség az USA-ban (Spurr, 2008), ugyanitt az ötvenes években évente körülbelül hatmillió új autó talált gazdára (Univecarsandparts, s.a.).

Ezen kívül a Nemzetközi Valutaalap és a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank létrejötte is hozzájárult ahhoz, hogy a fejlődéshez minden adott legyen nemzetközi szabályozási szinten is. Az új gazdasági és pénzügyi lehetőségek lehetővé tették, hogy a világháború előtti gazdasági szintet messze felülmúlva, a nyugati világ kiemelkedjen a háborúval járó gazdasági recesszióból.

A háború 1945-ös lezárását követően azonban a világ kétpólusúvá vált. Ez determinálta az országok szerepét és lehetőségeit az elkövetkezendő évek-revtizedekre vonatkozóan. Az amerikai és nyugati befolyás alatt álló országok fejlődésének alapját a piacgazdaság jelentette, míg a másik (szovjet) oldal alapvetően diktatórikus jelleggel, a tervgazdaság módszertanát és ideológiáját követve próbálta meg a jólétet elérni és fenntartani. A politikai rendszerek ebben az időben nagyon stabilak voltak, amit mind a nyugati, mind a keleti oldalról segített az új közös ellenség megjelenése, valamint a második világháború egyre halványodó rémképe. A rivalizálás „eredménye” a fokozódó atomverseny, és a kibontakozó hidegháború lettek.

A háborúból hazatérő veteránok társadalomba való visszaintegrálását támogatta az állam; többek között lakásvásárlási hozzájárulással, továbbtanulási lehetőség biztosításával, valamint ösztökdélték a családalapítást. Emiatt növekedett meg a születések száma az USA-ban és így az 1946-tól 1964-ig tartó időszakot méltán nevezhetjük "Baby boomer" korszaknak. A fiatalok azonban már nem tudtak úgy azonosulni a felnőttek világával, mint korábban. Az idősebbekbe a háború által bevészt értékeket a fiatalok egyre kevésbé sajátították el, ezért, még alternatíva hiányában, útkeresésbe fogtak. (Ez maga is egy alternatíva, azaz, hogy új utat keresnek.)

A kor a művészetek tekintetében elsősorban az irodalom terén alkotott maradandót, ekkor született meg: az Édentől Keletre, az 1984, a Godot-ra várva, és a Zabhegyező. Utóbbi regény foglalja össze a fiatalság (Baby boom) gondolatait az időszakról. Az emberek kiüresedettek a nagy és egyre növekvő jólétben, a fiatalok mást akarnak, azonban nem tudják, pontosan mit. Nem érti meg őket senki, csak a maguk közül valóak, felismerik, hogy nem lehet mindenből sztár, mint az akkori idők példaképei: James Dean, Marlon Brando, valamint Judy Garland és Marylin Monroe.

Magyarországon 1945-től kezdődően épül ki a sztálinista diktatúra. A diktatúra 1949-ben teljeseedik ki. Az 1945-ös választások még demokratikus jelzőkkel illethetőek, de az 1947-es már erőteljesen manipulálva volt. 1949-ben nevezik ki Rákosi Mátyást a magyarországi kommunista hatalom élére. Ez minden korábbinál szigorúbb állami szabályozást, diktatúrát jelentett a társadalom számára. A magyarországi kommunista rezsim szovjet ellenőrzés és fennhatóság alatt állt mindvégig. Gyakorlatilag elvesztette szuverenitását és egyoldalúan függővé vált a Szovjetuniótól. Minden bel- és külpolitikai ügy központilag lett elbírálva. Elmondhatjuk, hogy innentől kezdve a magyar gazdaság a térségbeli megszállt országokkal együtt más fejlődési pályára állt, mint a nyugati országok.

A tervgazdaság és a piacgazdaság közti elvi és gyakorlati különbség predesztinálta az idővel kialakuló fejlettségi szintek közötti szakadékat. Az elnyomás ellen fokozatosan „lábadó” társadalom 1956-ban tört ki, amelynek következménye lett az október 23-án kezdődő forradalom és szabadságharc. Ezzel is jelezve a keleti blokk és a világ többi része felé, hogy a nép bár alárendelt szerepet játszik, ennek ellenére van akarata, és képes lenne a véleményét érvényre juttatni, ha azt a külső körülmények lehetővé tennék. Az időszakok közötti váltás gyenge jelei közé tartozik a szabadságharc, hiszen a forradalom leverését követően bár csekély volt az esélye annak, hogy belátható időn belül politikai változás következzen be, a későbbi rendszerváltás létrejöttéhez mégis elvitathatatlanul hozzátartoznak az 1956-os események.

3.2. A kulturális forradalom (1956-1973)

Az 1956-os évre datálhatjuk azokat az első jeleket, amelyek arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a gazdaságot mint értéket a társadalom többre értékeli, fontosabbnak tartja, mint a politikát. Innentől kezdve a gazdasági motívumok mozgatják a társadalmat. A változásokat nem csak a politikából a gazdaságba való átmenettel indokoljuk, hanem többek között a zenei irányzatok módosulásával is a határvonal meghúzását érezzük alátámasztottnak.

Ez az időszak is szinte végig töretlen gazdasági növekedést mutat, a fejlett európai államok ennek az időszaknak a végére felzárkóznak az USA-hoz, egy főre jutó GDP-jük eléri az amerikai érték 80%-át. Annak ellenére, hogy az időszak a társadalmi viszonyokat tekintve nem gazdasági szempontból a legérdekesebb, a gazdaság az uralkodó érték.

A korszak végéig viszonylag erős a politikai hatalom és stabilitás, amit támogat az erősödő hidegháború, és a kétpólusú világrend megszilárdulása. A társadalom azonban már egyre inkább nem a politikával van elfoglalva, sokkal inkább a gazdasági érdek dominál, a megjelenő, új értékek mellett. A korszak végi Watergate-botrány tovább erodálja az emberek politikába vetett bizalmát.

A szocialista országokban a korszak vége felé a rendszer emberarcúbbá válik, 1956 – Budapest, 1968 – Prága, és – bár az előre meghatározott időszakunkból kiesik, de logikailag ide kapcsolódik a 12 éves ciklust megtartva –, az 1980-as gdanski egyezmény is.

Az előző korszakban a fiatalok között elkezdődött az út- és értékkeresés, ami ebben a korszakban láthatólag célt ért. Új értékeket formáltak a zenén belül: ekkor alakult ki a rock 'n' roll és a beat.

A rock 'n' roll első, epizodikus művének többen Bill Haley Rockin' around the clock című dalát tartják, a stílus a bluesból alakult ki, de a basszusszólam még mindig a híres blues-kör. A stílus elsősorban az USA-hoz köthető. A beatnek nincs amolyan nagy első mozzanata, többek között a „The Quarrymen” együttes kezdte el ezt a zenét játszani, ez az a zenekar, amiből nem mellesleg a Beatles is kialakult. A beat alapját többszólamos énekkel díszített skiffle adta (a skiffle az a zene, amit sokan közülünk első hallásra amolyan amerikai country zenének titulálnánk). A beat azonban a rock 'n' rollal ellentétben inkább Angliához köthető.

Az útkeresés másik hatalmas és érezhető változást hozó eredménye a szexuális forradalom. A korábban egyedülként elfogadott heteroszexuális monogámiát a szabad szerelem élharcosai, a hippik nem fogadták el, a nyilvános meztelenkedés és a homoszexualitás is elfogadottá vált a forradalmárok között. A szexuális forradalmat lehetővé

tette a fogamzásgátlás megjelenése és elterjedése, azaz, hogy a szexuális aktus nem járt nagyobb valószínűségű gyermekáldással. A hippik ellenkultúráját tovább erősítette a háborúellenességük (Vietnam), mert értelmetlennek és életellenesnek tartották, sőt a legnagyobb szelet ez fogta be a hippie mozgalom vitorlájába. A szeretkezz/szeress, ne háborúzz jelmondat mindezt csak alátámasztja. A hippik saját társadalmukba, kommunákba tömörültek, ahol az alternatív valóságot sokszor drogok segítségével kívánták átélni.

A kultúrtörténetben mindeddig azért fogyasztottak drogot, hogy a fogyasztója kilépjen a fizikai világból, a fájdalmai enyhítésére vagy azért, hogy belelásson a jövőbe. A tudatmódosító szerek azonban nem adhatnak az agyunknak semmilyen pluszt, csak a meglévő ismereteink rekombinálását segíthetik, azaz ismereteink legapróbb töredékeit állíthatják másképpen össze.

A hippie korszak csúcspontját az 1969-es Woodstock fesztivál adta, ami csak egy háromnapos esemény volt, és csak 32 előadó lépett fel, mégis ötszázezren voltak jelen az eső ellenére. A világtörténelem legnagyobb partiját a hippie értékeknek megfelelően szervezték. Woodstock megtestesíti mindazt, amit e korszak jelentett.

A 70-es évek eleje számukra két kulcspontot rejtett magában. A vietnami háború lezárásával - háború hiányában - a háborúellenesség is értelmét veszíti, valamint a 1970-71-ben a korszak három nagy példaképe, ikonja furcsa körülmények között meghal. Jimi Hendrix, Janis Joplin és Jim Morrison 27 évesek voltak. A huszonhetesek klubját „gazdagítja” Kurt Cobain és Amy Winehouse is. Az események kapcsán egyesek összeesküvés-elméleteket szőnek.

A lázadás, az ellenkultúra intenzitása e két eseménysorozat után látványosan alábbhagy, csak kisebb, a világtörténelmet alig befolyásoló szubkultúrákban marad meg, hiszen ezek általában kivonulnak a mainstreamből, elvonulnak a világtól. Ezt az implikált oksági kapcsolatot megerősíteni látszik a hatvanas évek végén - hetvenes évek elején megjelenő új vallási mozgalmak tömege, valamint az egyre nagyobb hangú környezetvédő csoportok megjelenése, például a Greenpeace, 1971-ben. A nagy hippie mozgalom tagjai is talán ezekbe az értékekbe menekültek.

A vallás tisztán filozófiailag alternatív valóságképet képes biztosítani, biztos pontot hozva létre az ember életében, a bizonytalanságtól való félelem emiatt alábbhagyhat. Az 1969-71-es időintervallumban hozták létre a legtöbb új vallási mozgalmat (Britannica, s.a.). Ez is arra enged következtetni, hogy a vallás, mint egyfajta tehermentesítő mechanizmus, egyre több emberhez jutott el és egyre többen kezdtek el hinni egy emberfeletti hatalom létezésében, amely az emberiség egészének és így az egyénnek is befolyásolni tudja a sorsát.

Magyarországon az 1956-os forradalom és szabadságharc elfojtása után Kádár János kerül a párt élére. A „Kádár-rendszerként” is emlegetett korszak 1973-ig tartó szakaszában az ezt megelőző, Rákosi-féle totális diktatúrához képest az életszínvonal növekedett és elfogadhatóbbá tette a mindennapokat. Annak érdekében, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) legitimnek ítélje Kádár személyét, a szervezetükhöz való csatlakozást írta elő. Ehhez azonban az 56-os események elítéltségei egy részét szabadon kellett engednie. Ily módon jött létre az a megállapodás az ENSZ és Magyarország között, amely gyenge jele volt annak, hogy a szovjet rendszer sem mindenek feletti és szükség lehet a nyugat felé nyitásra. A korszak meghatározó cselekménye volt az államosítás, kollektivizálás. Ez azt eredményezte, hogy a magyar földek kb. 90%-a állami kézben összpontosult. Ezek megjelenési formái a Termelői Szövetkezetek (TSZ) és állami gazdaságok voltak. A nemzetgazdaság termelése továbbra is a tervgazdálkodás alapjaira támaszkodott.

A magyar helyzetet és körülményeket a szocialista blokk „legvidámabb barakkjának” nevezték, ami árulkodik arról, hogy a többi szocialista országban milyen helyzetek uralkodtak. Egyre több mindent volt szabad tenni és vásárolni az állampolgárok számára. Ez is jelzi, hogy a pártvezetés a totalitáriusból a tekintélyelvűség felé mozdította el a politikai ideológia alapját. Nem is írhatja le más mondat jobban a helyzetet, mint az „aki nincs ellenünk, az velünk van” gondolat.

Az 1960-as évek törekvései közt már fellelhetőek voltak a piaci alapú direktívák. A pártvezetés a fokozatos életszínvonal emelkedés és a fogyasztási hajlandóság együttes növekedése miatt olyan piaci ösztönzők bevonását látta célszerűnek és hatékornak, amelyek más szocialista országban elképzelhetetlenek voltak. 1968-ban próbálkoztak meg az új gazdasági mechanizmussal, amely piaci alapú reformokat jelentett. Sajnálatos módon azonban az 1968-as csehszlovák események miatt Kádár nem vállalta a nem szovjet típusú politikai és gazdasági megoldást, amely aztán így kérészetűvé vált.

A társadalmi fejlődés egyre inkább érezhetővé vált és az eddig biztosított életszínvonalat a rossz termelési struktúra (eladhatatlan, elavult termékek) miatt csakis mesterségesen lehetett szinten tartani. Muszáj volt külföldi segítségért folyamodni, hiszen a KGST nem volt képes megfelelő mértékű támogatást nyújtani. 1973-tól kezdve – szintén nem a szovjet mintát követve – kapitalista országokból származó hitelek felvételére kényszerült az ország és a nyugattól való függés ettől fogva minden korábbinál nagyobb mértéket öltött. Az 1973-as „nyitást” követően a gazdasági hiány pótlását kizárólag külföldi hitelekből lehetett biztosítani.

3.3 A hanyatlás és megújulás időszaka (1973-1989/90)

A korábban tapasztalt töretlen gazdasági fejlődés az 1973-as olajárrobbanással véget ér. Az ezt követő 17 év egyértelműen a gazdaság instabilitásáról szól, de a gazdasági értékek még így is az uralkodóak. Az emberiség bizalomvesztése és csalódottsága nyomán azonban új értékek felé is nyit. Ezek közé sorolhatjuk mindenféleképpen a vallást.

Ez az időszak a második világháború óta szinte töretlen gazdasági fejlődés után instabillá, recessziókkal tűzdeltté vált. Az 1973-as és 1979-es olajárrobbanások rányomták a bélyegét a gazdaságok működésére. Európában és az USA-ban stagflációs időszakok is voltak, magas munkanélküliségi rátákkal. Az USA-hoz való európai gazdasági felzárkózás lelassult, megállt.

A rendszer válságát a közgazdaságtan berkein belül egy újfajta irányelv mentén próbálták meg kezelni. Az egész gazdasági rendszer paradigmaváltásként élte meg a neoliberális eszmék feléledését és nagyon gyors terjedését. Az addigi konzervatív (keynesi) költségvetési oldalról vezérelt gazdaságpolitikát folytató nemzetgazdaságok az állam aktív gazdasági szerepvállalását háttérbe szorították, és teret engedtek a piaci mechanizmusoknak. Ez azért is történhetett meg, mert a már felismert gazdasági destabilizáció a második világháború után példátlanul számított, innentől kezdve a politikusok és pénzügyi szakemberek jobban bíztak a piac hatékonyságában, mint az állam gazdasági beavatkozásainak eredményességében. A neoliberális és monetarista felfogás kiterjedt az egész világra, amely a globalizáció kialakulásának melegágyaként szolgált.

Ebben az időszakban a 80-as évek közepére datálhatjuk azon *gyenge jelek* megjelenését, amelyek egy országhatárokon átívelő, sőt, egész kontinensekre értelmezhető gazdasági és társadalmi folyamatok kialakulását eredményezhetik. Elvitathatatlanul ilyen jel volt a nemzetgazdaságok kisebb-nagyobb, bi- ill. multilaterális egyezményekbe, gazdasági egységekbe való tömörülése. Ekkortájt korántsem voltak olyan nyitottak a gazdaságok, mint amilyenekké a 90-es években váltak. Azonban egyre több információ jutott át a határokon, egyre több mindent tudhatott meg az ember a világról, tudományról, természetről és a többi kultúráról. A Szovjetunió bár hanyatlóban volt, de még a kötött belső szabályok szerint irányította a tagországok működését. A jel gyengeségét támasztja alá az is, hogy a hidegháborús állapot nagymértékben enyhült, de még mindig fennállt. Azonban ahogy azt a jelekből sejteni lehetett, végül a varsói szerződés 1991-ben felbomlott, a Szovjetunió szétesett, ezzel a hidegháború is véget ért.

A korszakban a gazdasági fejlődés lelassulása miatt egyre növekedett az egyenlőtlenség a fejlett országokban, a fejlődők egyre inkább kezdtek versenytársként viselkedni a fejlett Nyugat számára. Mindez elégedetlenséget szült az emberek között, emiatt a korszak politikailag instabilnak tekinthető: a Watergate-botrány megrengette az amerikaiak hitét a lojális, és „játékszabályokat betartó” amerikai politikusokkal szemben, míg Margaret Thatcher – utólag sikeresnek bizonyuló – kormányzása elején majd másfél éven át harcolt a sztrájkoló tömegek ellen, sosem engedett.

Gyenge jelnek tekinthető, hogy a korszak végére a gazdaság ismét növekedni kezdett, és a hidegháború enyhült. Amennyiben ez a feltevés helyes, potenciált láthatott a piac a majdan felbomló keleti blokk romjaiban.

A fogyasztói társadalom erőteljesen a nyolcvanas évek elejétől jelenik meg Nyugaton, az ehhez illeszkedő emberi magatartás nagyon jellemző az ún. Y generációra, akik ennek az időszaknak a második felében születtek, hatásuk azonban ebben a korban még nem érezhető. A legfontosabb technológiai vívmány ezidőtájt az integrált áramkörökön alapuló személyi számítógépek megjelenése. A korszak végére nyilvánvalóvá válik a potenciál, amit a számítástechnikai vívmányok jelenthetnek a világnak. Az információ-technológia ugyanis hihetetlenül dinamikusan fejlődött. A korszak vége felé egyre inkább jelentek meg tömegével újabb és jobb háztartási gépek a családok életében. A jóléti társadalom egyfajta szimbólumaiként is tekinthetünk rájuk.

Az ekkoriban egyre hangosabbá váló környezetvédelmi mozgalmak erős hippy gyökerekkel rendelkeztek, talán ide tudták átmenteni az értékeik egy részét. A Föld erőforrásainak túlhasználása miatt tiltakoztak, túl sok olajat termelnek ki, az üzemanyagok elégetése üvegházhatást vált ki, pusztítják a Föld tüdejét, az esőerdőket, és ezzel rengeteg őshonos faj otthonát. Felhívták a figyelmet a fenntartható fejlődés fontosságára.

Az előző időszak végén kialakuló vallási mozgalmak ekkor érezhetően erős hatást gyakoroltak. Az új felekezetek az eddigi kanonikus vallásokkal ellentétben, teljesen más értékeket vallottak, vagy másképp értelmeztek Bibliai szövegeket, sokszor szélsőségesen. A leghírhedtebb esemény az ún. Jonestowni mészárlásként került be a történelemkönyvekbe. Guyana állam területén körülbelül kilencszázan követtek el tömeges öngyilkosságot, köztük az „egyházfő” és egy amerikai szenátor is.

A zene is továbbfejlődött ebben az időszakban. A 70-es években feltűnt nagy előadók és együttesek közé tartozik az Abba, Genesis, Deep Purple, Pink Floyd, Elton John, The Eagles vagy a Kiss is. A stílusok terén a soft/pop/progresszív/art rock kerül előtérbe az előbbi formációk révén. Ehhez képest a 80-as évekbeli irányzatok sokszínűbb képet mutatnak. A

soft/heavy metál, punk rock, hip hop és pop műfajok dominanciája volt megfigyelhető az olyan kiválóságok előadásában, mint Madonna, Queen, Michael Jackson, Depeche Mode, Run-D.M.C., Guns N' Roses, Metallica, Iron Maiden, AC/DC, R.E.M. vagy a The Smiths. A dalok szövegében is megjelenik a lázadás, az ellenállás és a világ más szemszögből való megismertetése.

Nem mindig a szerelem a központi téma. Madonna - Material girl c. dalában is szó esik a materiális világról (a materializmusról, mint megközelítésről, amely a köznyelvben az anyagi (pénzügyi) szempontok előtérbe helyezését jelenti), amelyben élünk. Ezt is felfoghatjuk gyenge jeleként a mai, szinte totálisan gazdasági érdekek által vezérelt világunk számára. Az amerikai MTV (Music Television) 1981-es megalapításával lehetségessé vált a tömegek a zenén keresztül való potenciális befolyásolása (divat) és gondolkodásmódjuk, értékrendjük formálása. Mondhatjuk, hogy a zene hatalma innentől kezdve még inkább kiteljesedik. A zene (pozitív) befolyásolási képességét kihasználva és hullámaint meglovagolva rendezhették meg a Live Aid segélykoncertet 1985-ben, amely az etióp éhínség enyhítését, de még inkább a figyelem felkeltését volt hivatott elősegíteni. Mindemellett egyre több mesterséges vizuális hatás éri az embereket, a zenét kísérő videoklippek is egyre népszerűbbé válnak, komplexszé, élménydúsabbá és hatásossá téve a zenét.

A példaképek, értékek kiválasztásakor egyre nagyobb szerepet játszanak a különböző médiumok. Ebben a korszakban szerepük kiemelkedően fontossá válik, egyelőre még csak egyirányú kommunikációs hidat építve az emberek közé. Példát mutathatnak, megmutathatják, hogy az emberek például egy termék fogyasztása miatt mennyire jól tudják magukat érezni. Ezt az új csatornát a pop-art óta egyre erősödő marketing igyekezett is kihasználni.

Magyarországon az 1973-as és az 1979-es olajválság nagy gazdasági problémát okozott. A mesterséges életszínvonal fenntartása továbbra is csak külföldi hitelek árán valósulhatott meg. Ilyen volt az állam eladósodása. 1982-re államcsőd-közel helyzetbe került Magyarország. A KGST segítségének hiányában a korábbi nyugati nyitást még inkább megerősíti a Nemzetközi Valutaalappal és a Világbankkal kötött szerződés, amely egy Magyarországnak nyújtott kölcsönről szólt. A segély megszerzéséhez azonban az országnak be kellett lépnie a fenti két kapitalista szervezetbe. A fenntarthatatlan ártámogatások megszüntetése hamarosan inflációhoz vezetett és egyértelművé vált, hogy a Kádár-rendszer hanyatlóban van. Ez a csökkenő életszínvonalban is megnyilvánult. Az egy főre jutó alkoholfogyasztás 1960-ról 1980-ra 8,2 literről 14,9 literre nőtt (Nationmaster, s.a.). Az állami szerepvállalás háttérbe szorult, egyre több magánjellegű vállalkozás indulhatott el és

megkezdődött a tervgazdaságból piacgazdasággá való átalakulás is. Igaz, hogy a kormány a pártnak volt alárendelve, de megjelentek az első ellenzéki csoportok. Említést érdemel az 1985-ös monorierdei találkozó, ahol 45 magyar értelmiségi találkozott, köztük közgazdászokkal, népírókkal, ellenzékiekkel is.

Mihail Szergejevics Gorbacsov új párttitkár politikája 1985-től előrevetítette egy békés rendszerváltás lehetőségét. Mondhatjuk, hogy hatalmas jelentéstartalommal bírt ez a megnyilvánulás, hiszen ekkor új távlatok nyíltak nem csak a politikusok, hanem a köznép számára is. A változás szele (ahogyan a Scorpions is előadta) megérintette az országot. Az áttörés 1989. október 23-án következett be, amikor Szűrös Mátyás kikiáltotta a harmadik Magyar Köztársaságot.

3.4. Totális globalizáció (1990-2012)

Az időben hozzánk legközelebb eső időintervallum kezdete a globalizáció kiteljesedésével magyarázható. A keleti, volt szocialista országok rendszerváltása, piacgazdaságok kialakulása és piacnyitása dominálta a korszakot, de legfőképp a 90-es évek elejét. Az uralkodó érték továbbra is a gazdaság, sőt ekkorra válik a legmeghatározóbbá. Ez az időszak annyira mozgalmas, hogy szinte csak egy összetartó kapocs van a történések között, de az rendkívül erős, a már többször pedzegetett globalizáció. Thomas Friedman (a már idézett művében) a *The World Is Flat* c. könyvében arra utal a címben található metaforával, hogy a globalizáció eredményeképpen minden gazdasági szereplő, versenytárs ugyanolyan esélyekkel bír. A „lapított” világkoncepció lényege, hogy a globalizáció esélyegyenlőséget teremt, azonban mind az országok, nemzetgazdaságok, vállalatok és emberek számára is egy felfogásbeli váltást sürget. Friedman szerint a globalizáció nyomán a történelmi és földrajzi adottságok nem bírnak különösebb jelentőséggel, relevanciával, a globalizáció a versenyképesség fennhatóságát idézi elő.

Friedman elmélete (és az általa felsorolt 10 lapító erő) a gazdasági és technológiai dimenziókra fókuszál. A globalizáció viszont nem csak ezekre a dimenziókra korlátozódik. A mi elméletünk ennél átfogóbban értelmezi magát a globalizációt és annak hatásait is, mint amilyen módon azt a „lapos világ” elmélet magyarázza. Úgy véljük, hogy a lapított világkoncepció csak elméletben, lecsupaszított fogalmakkal állja meg a helyét. A gyakorlat mást mutat. A globalizáció ugyanis csak az elvi esélyeket egyenlíti ki, bár tényszerű, hogy a tranzakciós költségek (pl. kereskedelmi akadályok csökkenése, outsourcing lehetősége stb.) csökkennek a globalizáció hatására. Azonban a méretgazdaságosság szempontját és az ehhez szükséges beruházások mértékét nem veszi figyelembe. Emiatt a gazdag csak relatíve

olcsóbban lesz gazdagabb, a szegény, ésszerű lehetőségek hiányában, csak szegényebb - mindez a nagy számok törvénye tekintetében. (Ráadásul a versenyképesség sem egységes fogalom, létezik vállalati, ágazati, regionális, nemzeti; „ami jó Jupiternek, nem feltétlenül jó a kisökörnek”).

A korszakot négy részletben kívánjuk bemutatni:

3.4.1. A nagy piacnyitás (1990-1997)

A kétpólusú világtrend megszűnése a legmeghatározóbb folyamat erre az időszakra vonatkozólag. A szocializmus végével a keleti piacok egy nagy sóhajjal, mintegy varázsütésre szívták magukba a nyugati értékrendet, így a hőn áhított fogyasztói társadalom értékeit is. Milyen nagy szenzáció övezte például a McDonald's első üzletének megnyitását, itt Budapesten, 1988-ban! A rendszerváltó országokban általában a politikai elitet magasztalták, hogy ki tudtak bújni a szovjet uralom alól, de ezzel együtt az addig létező, erős gazdasági kapcsolataikat felégették a volt Szovjetunió viszonylatában. Ezért ahhoz, hogy a gazdaság ne zuhanjon vissza „kőkori” mélységekbe, idegen tőkére volt szüksége ezeknek az országoknak, azonban mivel a befektetők nem bíztak meg az „új demokráciájú országokban”, rohamtempóban kellett liberalizálni a piacokat. A liberalizáció mellett privatizáció is történt, hiszen a szocializmus alatt szinte minden állami tulajdon volt. Mivel ezekben az államokban nem volt erős, vagyont felhalmozó középréteg, a régi állami vagyon nagy része (legalábbis az értékesebbik fele) külföldi tulajdonba került. Az állami nagyvállalatok „gombokért” való megvételével és darabokban való eladásával elég jól lehetett keresni akkoriban. E gazdaságok – saját termelés híján – ezek után a nyugati konjunktúrának lettek alárendelve. Mivel az emberek életszínvonala (főleg bére) nem emelkedett meg annyira, mint azt sokan várták, szociálisan érzékenyvé váltak. Ezt, valamint a közös ellenségkép (Szovjetunió) megszűnését a demokratikus választások kampányaiban a régi-új pártok ki is használták, politikai instabilitás jellemzi az ezutáni időszakot ezekben az országokban a politikai instabilitás tekintetében.

Ebben az időszakban kezd kiemelkedni, és megerősödni Kína, ugyanis 1978-ban már a fejlődés útjára lépett, azonban a Kínai Kommunista Párt sohasem engedte ki az irányítást a kezei közül. Kínában bár lehet vegyesvállalatot alapítani, de nem szerezhethet benne külföldi 49%-nál nagyobb tulajdont, mégis 2012-ben már a második legnagyobb GDP-vel rendelkező ország. Az olcsó munkaerejével, valamint a szabadalmi jogok másképpen való értelmezésével (lényegében sárba tiprásával) tudja versenyképességét fenntartani. A lényeges különbség Kína és a kelet-közép-európai blokk országai között az, hogy utóbbiaknak nagyságuk és történelmi vitáik miatt gyakorlatilag semmilyen alkuerejük sincs a folyamatokba való beleszóláshoz.

Formálisan is létrejön az Európai Unió, és megkezd a tárgyalásokat a keleti bővítésével kapcsolatban. Az EU az USA mintájára erős, közös valutájú gazdasági övezetté szeretne fejlődni, és versenyezni az ekkor világhatalmú USA-val.

A zene területén ez a korszak laza, és könnyed popot és rapet hozott. Utóbbi népszerűvé válása az önkifejezés, az *ars poetica* bemutatása az individualista törekvéseket jeleníti meg. Ezt értelmezhetjük az egyénre és arra a csoportra is, amelyhez az egyén tartozik.

3.4.2. Az internetlufi felfújása és kipukkadása (1997-2001)

Az internetet eredetileg az amerikai hadsereg használta volna, de az ötlet, hogy számítógépeket világméretű hálózatba kössenek, annyira nagyszerűnek bizonyult, hogy polgári használatúvá vált. A nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején a felhasználók száma exponenciálisan növekedett, a 90-es évek közepére a gazdaság fel is figyelt a benne rejlő lehetőségekre. Az amerikai tőzsdén az IT-szektor cégeinek árfolyamai meredeken kezdtek emelkedni olyan 1997 körül. A tulajdonosok többnyire fiatalok voltak, akik csak a technológiához értettek, az üzlethez azonban nem. A vállalatokba hatalmas mennyiségű pénz ömlött, a tulajdonosok nem is tudtak vele mit kezdeni, többnyire felélték, a jövőre nem gondolva. Mindez működött is egy ideig, azonban a piac is észlelte a jövőkép hiányát, és elpártolt a vállalatoktól. A részvények ára a mélybe zuhant, rengetegen mentek csődbe. Úgy gondoljuk, hogy az internetlufi mint gyenge jel előrevetíti a jelenlegi gazdasági válságot, megmutatja ugyanis a csordapiac veszedelmeit.

Az internet azonban hatalmas lehetőséget tartogat az emberiség számára: egymástól távol élők tarthatják akár videón is a kapcsolatot, köthetnek barátságokat. Egy új, virtuális tér nyílik meg az emberek számára az internet által. Ez hatalmas fejlődést jelent a társadalom fejlődéstörténetében: emberek cserélhetnek véleményt, kezhetnek el csoportként viselkedni, anélkül, hogy fizikailag érintkezésbe kerülnének. A virtuális tér használata elsősorban a fiatalabb korosztályra jellemző, de terjed az idősebbek között is. Olyan értékek, amelyek eddig lokálisan marginálisak vagy titkosak voltak, e technológia segítségével globálisan kisebbségi, de érzékelhető méretű csoportokat alkothatnak. Erre a leginkább jó példa az internetes társkeresők megjelenése. Egy ilyen oldalon az emberek egy része kiélheti voyeurizmusát, míg mások exhibicionizmusukat. A potenciális társakat - legyen az ellenkező vagy azonos nemű - minden paraméter szerint - mi szem-szájnak ingere - lehet keresni.

Léteznek ún. közösségi oldalak is (pl. Facebook, Google+, iWiW), amiket az emberek online kapcsolattartásra használhatnak, de új ismeretségeket is köthetnek. A facebooknak már több, mint félmilliárd felhasználója van. De miért éri meg ilyet üzemeltetni? Az internet

további előnye a való világgal szemben, hogy gyakorlatilag végtelen hirdetési felület áll a hirdető rendelkezésére, és viszonylag olcsó ez a hirdetési módszer. A felhasználók bizonyos kritériumok szerinti szűrésével célzottan is reklámozhatnak, ami növeli a marketingtevékenység hatékonyságát.

3.4.3. Szeptember 11. és hatásai (2001-2007/2008)

2001. szeptember 11-én a Világkereskedelmi Központ manhattani tornyaiba egy-egy utasszállító repülő csapódott be. A tornyok összedőltek, több ezren veszítették életüket. A repülőgépeket az al-Kaida terroristacsoport tagjai vezették. Hogyan érhetett támadás a világ vezető gazdasági és politikai hatalmát? A történések nyomán pánikhangulat lett úrrá a fejlett világon. A terrorizmus veszélye immáron ott lebeg felettünk. Szigorították a reptéri ellenőrzéseket, hogy hasonló ne fordulhasson többet elő, de a sokk megmaradt. A terroristacsoport többször felhívta a figyelmet a támadás előtt, hogy az USA expanzív politikája nem maradhat megtorlás nélkül, azonban addig senki sem vette túl komolyan a fenyegetéseket. Az USA ugyanis 1990-óta szinte folyamatosan háborúzik: Öböl-háború, délszláv-háború és iraki háború. Sokan, köztük szélsőségesek is, azt tartják, hogy mindezt a gazdasági befolyást jelentő olaj miatt teszi.

A fejlődő országok jelentőségére ebben az időszakban ébred rá a fejlett világ. A BRICS országok egyre jobban fejlődnek, egyre inkább versenytársaivá, de legalábbis hatalmi tényezővé válik: Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika. Ezen országok termelése egyre csak bővül, az országon belüli vagyoni egyenlőtlenségek azonban magasak, versenyképességük az olcsó munkaerőben és a gazdag nyersanyagkészletekben keresendőek.

Ebben a korszakban kiemelkedő hatalomra tesznek szert a transz- és multinacionális vállalatok. Ezek olyan jogi személyek, amelyek több gazdaságban optimálisan működnek, kihasználva az ottani erőforrásokat és jogi kereteket. Sokszor offshore vállalkozásokon keresztül csökkentik az államok számára fizetendő adót, közterheket. Egyes óriásvállalatok nagyobb hozzáadott-értéket termelnek, mint egy kisebb ország, ez is jól mutatja, mennyire hatékonyan működnek.

A laza popzene a millennium felé kezdett megkomolyodni, új stílusok nyertek maguknak teret, ilyen például az R’N’B és a soul. A soul kiemelkedő tehetségének tartották a 2011-ben elhunyt Amy Winehouse-t. A zene terén megfigyelhető az eddigi „örömméneke”, laza improvizálásnak (jazz) a háttérbe szorulása. Sokkal több előre megrendezett, sok esetben csak stúdiómunkák tömkelegével, utólagos korrigálással létrehozott zenei szerzemények hallhatóak mind a rádióban, mind a koncerteken. Ezen kívül a zenében fellelhető ritmikai

megoldások is homogének. Értjük ez alatt azt, hogy döntő többségben csak a 4/4-es alaptípusú dalok lelhetőek fel, amelyeknél az első ütés a hangsúlyos. Nagyon ritka az olyan szerzemény, amely szakít a mainstreammel és a megszokottól eltérő, akár ritmikai kilengésekkel tarkítja és teszi érdekessé a muzsikát. Véleményünk szerint ez a kockázatkerülésnek és az esetleges sikertelenségtől való félelemnek köszönhető.

A kétezres évek tömegek számára nagy véleményvezetőivé váltak az ún. celebek. Ezeket a személyiségeket többnyire „megkonstruált” marketingkampányok emelik a fogyasztói társadalom királyáivá az élet sok területén: zene, showműsorok, színészek, üzletemberek.

3.4.4. Az (új) gazdasági válság időszaka (2007/2008-)

Az Amerikai Egyesült Államokból 2006 végén kiinduló gazdasági világválság és annak hatásai dominálták a 2007-től egészen máig tartó időszakot. A globalizációról mint a világ egyik legmeghatározóbb folyamatáról itt is szót kell ejtenünk, hiszen az USA másodlagos jelzálog-hitel válsága egy olyan tovagyűrűző eseménysort indított el, amely országhatárokat, kontinenseket átszelve fejtette ki hatását a világszerte. Itt nem csak a gazdasági vagy pénzügyi szegmensekről van szó, hanem a társadalom egészét változtatta meg, vagy módosította közvetve vagy közvetlenül.

Miért is következhetett be egy ilyen jellegű katasztrófa? A válasz egyik felét a gazdaságban mint értékben való hitben és azt mindenek elé helyezésében kell keresni. Megítélésünk szerint a gazdasági értékek, érdekek tényreése sosem látott nagyságot öltött. A pénz- és tőkeáramlások szintje korábban elképzelhetetlen volumenre rúgott. Képzeljük csak el, hogy a világ pénzügyi piacain a világ éves GDP-jének nagysága (2010-ben kb. 62.911 ezer milliárd \$) cserél gazdát három nap alatt. Elképesztően alacsonyok lettek a tranzakciós költségek. Az információáramlás gyorsasága és a technológia fejlődésének szintje viszont nagyon sokat javult. A válasz másik fele a túltermelésben keresendő. Fogyasztói társadalmak alakultak ki, a fogyasztás életformává vált. A töretlen növekedésben való hit miatt egyre több gyár épült, egyre több gyártósort állítottak munkába. Ennek eredménye, hogy kihasználatlan, felesleges kapacitások keletkeztek, amelyek valamilyen formában költségként jelentkeztek a vállalatoknál.

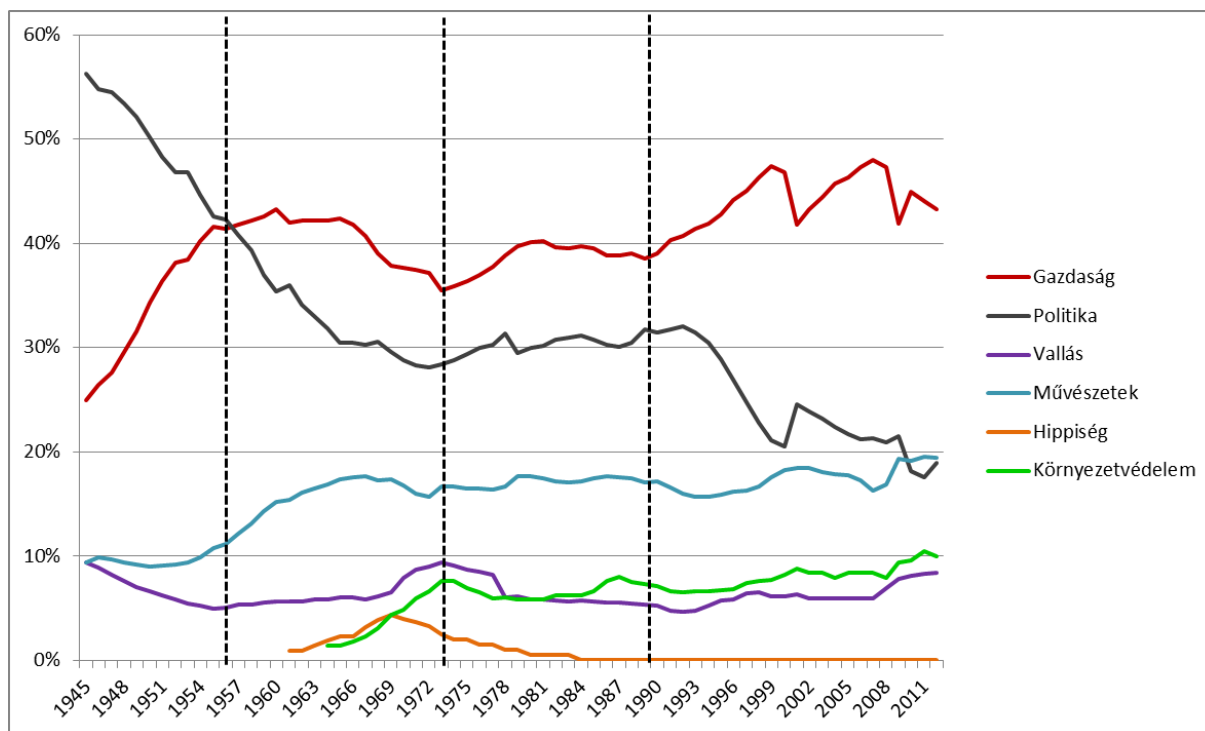
A gazdasági válságok hasznát és szükségességét Schumpeter a meglévő kihasználatlan kapacitások felszámolásában látja. Ezt ő a „teremtő pusztítás” szókapcsolattal írta le. Azt azonban megjegyezhetjük, hogy ez a folyamat a mostani világválság kapcsán nem következett be. (Farkas, 2011)

Tudnunk kell azt is, hogy nem feltétlenül jelent jót az, ha ekkora mennyiségű pénzek forognak a világpiacon. A hozzájuk kapcsolódó pénzügyi vagy banki konstrukciók száma lassan követhetatlenné válik. Ezzel párhuzamosan a piacon egyre nagyobb kockázatot kell vállalniuk a befektetőknek, amelyeket újabb pénzügyi termékek kifejlesztésével próbálnak meg fedezni, azonban ez még átláthatatlanabbá teszi a piacot.

A válságot megoldani nem, hatásait mérsékelni inkább tudták az államok. Ez egy olyan szituáció volt a gazdaságtörténetben, amikor az addig neoliberális eszmék vezette államok és gazdaságpolitikák háttérbe szorultak. Érdekes volt látni, ahogy több nagy európai és amerikai ország hatalmas összegeket investált a gazdaságba annak érdekében, hogy a körforgás megmaradjon, és ne következzen be jelentős GDP csökkenés. A liberális (monetarista) cselekvésmódot az államok felváltották egy keynesi motívummal: a költségvetési segítségnyújtással. A probléma viszont az, hogy a keynesi felfogás szerint az állam mindvégig jelen van a gazdaságban, sokkal aktívabban vállal szerepet (anticiklikus gazdaságpolitikát folytat), mint a liberális gyakorlatban és így képes az ehhez hasonló gazdasági kilengések, recessziók idején támogatást nyújtani, hiszen a korábban beszedett adókból és egyéb állami forrásokból úgymond előre kalkulálva vannak ezek a kiadások. Míg a liberális gondolkodásmód egyértelműen a piacra bízta a gazdasági döntéseket, és az állam mint kereteket és szabályokat biztosító szereplő van jelen.

3.5. A múlt értékváltásainak összefoglalása

A múltbéli értékkategóriák súlyát szubjektív módon 0-100%-ig pontoztuk aszerint, hogy mennyire határozza meg az adott időpontban a világ társadalmát, majd ezeket úgy arányosítottuk minden időpontban, hogy 100%-ot adjon az összegük, így megmutatja a világ értékeinek összetételét. Ebből a következő grafikont kaptuk, szaggatott vonallal jelöltük az általunk kijelölt korszakhatárokat:

8. ábra: Az értékrendek változása 1945-2012 között ($\Sigma=100\%$) Forrás: Saját szerkesztés

A csúcspontok és a mélypontok mind-mind eseményekhez köthetőek, de az őket összekötő vonalak konvexitása is beszédes. A legmagasabban elhelyezkedő érték az uralkodó érték.

A politika teret veszít a gazdasági értékkel szemben, azonban a függvénynek több törése is van: 1947. Párizsi béke; 1953. Sztálin halála, koreai háború; 1956. Szuezi válság, magyar forradalom; 1970-es évek környéke, vietnami háború, 68-as események; 1990 körüli lelkesedés; 2001. Iraki háború, World Trade Center elleni merénylet; 2009. Politikai válság.

A gazdasági függvény menete: eleinte gyorsan fejlődik, a hatvanas évek közepére eléri csúcspontját, majd az 1973-as olajválság az egyik legerősebb mélypontja; 1980-as években stagfláció; az 1990-es nagy piacnyitás hatására erős emelkedés, globalizációs trend; 2001-es internetlufi; 2007-től gazdasági válság.

A „vallási függvény” növekedését elősegítik a gazdasági krízisek, csökkenését a jólét növekedése. Az 1969 és 1978 közti kiemelkedés pedig az új vallások megjelenésének, valamint a háborzongató Jonestowni tömeges öngyilkosságnak köszönhető.

A hippik Woodstockban élik meg a csúcst, a nagy zenészek halála után a vallás és a környezetvédelem irányába fordulnak.

A művészet kiemelkedő, fejlődő korszaka az ötvenes évek végétől kezdődik, a millenniumra inkább a gazdasági értékekkel válik kontraciklikussá.

Az ábrán is bemutatott eredményekből arra következtetünk, hogy az értékorientációs elmélet a gyakorlatban is működik, valamint alátámasztja az időszakok határainak kiválasztását is.

Az első korszak végére a gazdaság átveszi az uralkodó érték szerepét a politikától, a művészetek erős emelkedésbe kezdenek. A második korszak végére a gazdaság, a politika és a művészetek mélypontot ér el. A harmadik korszak végén pedig a gazdasági és politikai értékek között beállt status quo tovább nyílik a gazdaság javára.

4. A jövőre vonatkozó elképzelések: előrejelzés

Előrejelzésünket az értékorientációs elmélet alapján kívánjuk elkészíteni. Először gyenge jeleket és trendeket fogalmazunk meg a múlt alapján az elkövetkezendő húsz évre, az egyes értékkategóriákra vonatkozólag. Ezután, mindezeket felhasználva megvizsgáljuk, hogy a jövő milyen lehetőségeket tartogat az egyének számára, valamint, hogy melyek lehetnek a jövőben az egyének számára kívánatos értékek. Ebből szeretnénk következtetni, hogy az egyének milyen értékek felé mozdulnak majd el a jövőben, ebből pedig összeállhat egy lehetséges társadalomkép.

Ehhez hasonló elemzést végzett már Nováky Erzsébet, Gáspár Tamás és Hideg Éva. Azonban ők egyrészt nem ilyen értékkategóriákat használtak, hanem: pl. adaptáció, diverzitás, interakció, innováció, fenntarthatóság, másrészt ezekhez a „magértékekhez” különböző társadalmi modelleket rendeltek például posztindusztriális, tanuló, posztmodern, tapasztalati, fenntartható. (Nováky et al., 2002)

4.1. Gyenge jelek és trendek megfogalmazása

A korábbiakhoz képest csak gazdasági, politikai és „egyéb” értékkategóriák között vizsgálódunk. Ennek oka, hogy amíg a társadalom gazdasági és politikai jellemzői viszonylag jól számszerűsíthetőek, a többi értékkategória kevésbé.

4.1.1. Gazdasági értékek

Az 1956 óta tartó időszakban végig a gazdaság az uralkodó érték. Nem tudta semmilyen más érték még csak megközelíteni sem. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy ez mindig is így marad. Az elkövetkezendő években a gazdaság és más értékek közötti szakadék csökkenni fog. Ezt a feltevésünket több trendre alapozzuk:

1. tendencia: A gazdasági válság várható elhúzódása

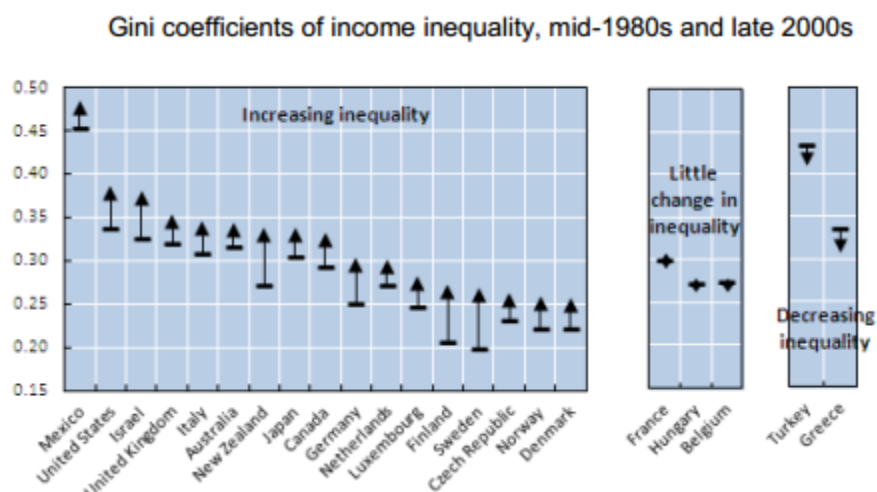
Angela Merkel német kancellár nyilatkozta 2011-ben, hogy a globális pénzügyi válság által felszínre hozott európai adósságválságból való kilábalás akár még 10 évig is eltarthat (Handelsblatt, 2011). Az államok számára nem is igazán a magas adósságállomány, hanem a megnövekedett kamatok miatti drága refinanszírozás okoz problémákat. A válság alatti alacsony likviditás és globális bizalomhiány miatt minden egyes rémhírre nagyot ugranak a hozamok. Bár létezik a kormányok kötelezettségvállalását biztosító CDS-rendszer, nem akarják azokat kihasználni a morális kockázatok és a biztosítások jövőbeli megdrágulása

miatt. Például a görög államadósság több, mint felét önként engedték el a befektetőkkel, azért hogy ne kelljen CDS-alapokból - bár költői kérdés, hogy létezik-e valahol az a pénz - kifizetni a kárt.

A kínai gazdaság 2012-es növekedésével kapcsolatos várakozásokat 7,5%-ra csökkentették, ebben egyes szakértők pesszimista jövőképet vélnek felfedezni, ugyanis 2004 óta ez lenne az első év, amikor 8% alatti lenne ez az adat. A fejlett világ a fejlődését tekintve eddig nagyban számíthatott a kínai piac termékeket és szolgáltatásokat felszívó erejében, de ezek a lehetőségek beszűkülni látszanak.

A fejlődő országok gazdaságait a válság kevésbé érinti, olcsó munkaerejük, és általában gazdag nyersanyagkészleteik (melyek árai azonban jelentősen emelkedtek a válság alatt), valamint a válság által is katalizált outsourcing hullám növelik versenyképességüket a fejlett országok rovására.

2. tendencia: A jövedelmi egyenlőtlenség növekedése

1. táblázat: Bevételek növekvő különbsége Forrás: OECD, 2011, 6

Ahogy az 1. táblázatban is látható, a háztartások közti jövedelmi egyenlőtlenségek tendenciózusan növekedtek az elmúlt harminc évben. A Gini-index a jövedelmi egyenlőtlenséget méri, értékei 0 és 1 között lehetnek; a 0 egyenletes eloszlást, a teljes egyenlőséget jelenti, az 1 azt, hogy minden jövedelem egy kézben összpontosul, azaz nagyobb érték nagyobb egyenlőtlenséget feltételez. Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a társadalom alacsonyabb keresetű tagjai és a magas keresetűek között a különbség egyre nagyobb lesz, ami nincs kedvező hatással a társadalom egészére nézve, általános elégedetlenséget válthat ki a lakosság körében, ez pedig nem válik egyik gazdaság javára sem. Egy friss empirikus alapokon nyugvó kutatás az Amerikai Egyesült Államokat

alapul véve megállapította, hogy a Gini-index 0,1-es értékkel való növelése a GDP-t 0,975 százalékponttal csökkenti, azaz a Gini-index és gazdasági teljesítmény között fordított arányosság áll fent (Hsing, 2005). Még pontosabb képet ad a következő táblázat az egyenlőtlenség kialakulásáról:

Trends in real household income by income group, mid-1980s to late 2000s

	Average annual change, in percentages		
	Total population	Bottom decile	Top decile
Australia	3.6	3.0	4.5
Austria	1.4	0.4	1.6
Belgium	1.0	1.7	1.5
Canada	1.1	0.9	1.6
Chile	1.5	2.5	1.0
Czech Republic	2.7	1.8	3.0
Denmark	1.0	0.7	1.5
Finland	1.8	1.3	2.7
France	1.2	1.6	1.3
Germany	0.9	0.1	1.6
Greece	2.1	3.4	1.8
Hungary	0.6	0.4	0.6
Ireland	4.7	4.5	3.7
Israel	1.7	-1.1	2.4
Italy	0.8	0.2	1.1
Japan	0.3	-0.5	0.3
Luxembourg	2.3	1.8	2.8
Mexico	1.4	0.8	1.7
Netherlands	1.4	0.5	1.6
New Zealand	1.5	1.1	2.5
Norway	2.3	1.4	2.7
Portugal	2.2	2.4	2.3
Spain	3.7	6.0	3.0
Sweden	1.8	0.4	2.4
Turkey	0.5	0.8	0.1
United Kingdom	1.9	0.9	2.1
United States	1.3	0.5	1.9
OECD-29	1.7	1.4	2.0

2. táblázat: Háztartások bevételeinek alakulása 1980-as és 2000-es évek alatt *Forrás: OECD, 2011, 5*

A növekvő egyenlőtlenséget, és a Máté effektust megerősíteni látszanak a 2. táblázat adatai. A háztartások legjobban kereső 10%-ához tartozóak bevételei éves szinten nagyobb ütemben növekedtek, mint a legrosszabbul kereső decilishez tartozó családok bevételei.

Magyarországon a mindenki a rendszerváltástól várta, hogy a hőn áhított nyugati jólét és kapitalizmus a keleti blokkba is beszivároгjon. Az embereknek azonban csalódniuk kellett a rendszerváltásban: egy, a fiatalok körében végzett 1994-es felmérés kiderítette, hogy a válaszadók 91%-a szerint az állampolgárok életszínvonala romlott a szocializmushoz képest. (Gazsó-Laki, 2004)

3. tendencia: Új mutatószámok megjelenése

A GDP mint értékmérő, értéket meghatározó és jólétet bemutató indikátor elavulása is feltételezhetővé válik. Kizárólag az újonnan megtermelt javak és szolgáltatások volumene nem tudja leírni azokat a folyamatokat, teljesítőképességet és eredményeket, amelyek egy

országban és végső soron az egész Földön végbemennek adott idő alatt. Újfajta mérőszámok feltűnését figyelhettük meg az elmúlt években. Ezek többnyire GDP alapúak, de korrigálva vannak olyan tételekkel, amelyek a jól-létet (well-being) képesek meghatározni (Fleurbaey, 2008).

Ilyen újabb jól-léti mutatók a NEW, az ISEW, a GPI és a HDI. Legutóbbi (Human Development Index/*Emberi Fejlődési Index*) azonos, egyharmad nagyságú és fontosságú részekre bontható: születéskor várható élettartam, iskolázottság szintje és végül az egy főre jutó jövedelem (GDP) részekre. Ezek figyelembe vételével meghatározhatunk a GDP alapú rangsorokhoz hasonló felsorolást, amelynek eredményeül egészen más sorrendet kapunk, mintha csak kizárólag a GDP-vel számolnánk.

Ha ezek az új mutatószámok lesznek meghatározóak – márpedig a súlyuk egyre inkább nő –, akkor a GDP nagysága és ezzel a szűken vett gazdaság fizikai nagysága is veszít majd a nemzetgazdaságokra kimondott értékítéletek súlyából – nem minden a pénzről a szól.

4. tendencia: A vállalatokon belül megfigyelhető az automatizálásra való törekvés és a gépi munka növekvő mértékű alkalmazása, az emiatt kialakuló munkanélküliség

A vállalati költségek csökkentésére irányuló törekvések eredményeképpen már eddig is sok feladatot standardizáltak, automatizáltak, vagy egyszerűen kiszerveztek. Mivel az emberi munkaerőt sokszor magas adókkal sújtják, az kevésbé versenyképes, ráadásul a hitelből való beruházás adóelőnyt nyújt a saját tőke alapú beruházásokkal szemben. A hitel árát pedig ki kell termelni, hatékonyan kell a termeléshez szükséges erőforrásokat kiválasztani. (A munkanélküliség költsége azonban externália, ez a kérdés nem érinti a vállalatokat.) Természetesen nem lehet zero nagyságú emberi erőforrást alkalmazni, mert feltételezésünk szerint mindig is szükség lesz az emberi gondolkodásra, előre nem látható, véletlenszerű események bekövetkezésekor a gyors döntés meghozatalára. Ezeket a folyamatokat gyorsítja az információs technológia gyors fejlődése. A kutatók próbálkoznak a olyan mesterséges intelligencia létrehozásával, amely akár önálló tanulásra is képes lehet. Azt azonban, hogy az elkövetkezendő 20 évben az emberi munkaerő nagysága fokozatosan csökkenni fog, nem jelenthetjük ki ilyen egyértelműen. A kutatások ugyanis munkaalkalmat teremtenek. Valószínűnek tűnik azonban, hogy az alacsony képzettségű, nem konvertálható tudással rendelkezők közül egyre többen válnak majd munkanélkülivé, vagy bérük a globalizáció miatt egalizálódni fog a világon. Ezen leszakadó csoportok általában kevésbé tudnak alkalmazkodni a változásokhoz.

5. tendencia: A marketing térnyerése, a fogyasztói társadalom erőszakos fenntartása

A mindennapokban megfigyelhető, hogy a marketing életünk minden zugába igyekszik befurakodni, hogy információt szerezzenek, valamint hogy (a szónak a semleges értelmében) manipulatív eszközökkel termékek megvásárlására, szolgáltatások igénybevételére buzdítson. Gyakorlatilag nem létezik olyan termék vagy szolgáltatás, amely mögött nem állna valamilyen marketingtevékenység. Ez alapvetően nem is jelentene problémát, ha nem öltene ilyen méreteket. A reklámok sokszor példaképeket mutatnak be, akiknek az élete felhőtlen, luxusban élnek. A még kialakulatlan világképpel rendelkező fiatalokba (sokszor felnőttekbe is) gyakorlatilag beprogramozzák a gazdasági értékek követését.

6. tendencia: Szellemi termékek védelmének hiánya

Aggályosnak tartjuk a szellemi termékekre vonatkozó egységes szabályozás hiányát. Miért is fontos ez? Azért, mert ezek az innovatív gondolatok, újítások mozgatják és fejlesztik a gazdaságot és a társadalmat. Ha nincsenek megfelelően védve a szabadalmak és nincs biztosítva az, hogy egy kutatás anyagilag is megtérüljön, akkor a kutatásra való hajlandóság ceteris paribus csökkenni fog. Ha csökken az innovációt megcélzó tevékenységek száma, akkor az technológiai stagnálásba torkollhat, amely az egész gazdaságra kihat. Fontos azonban, hogy az esetlegesen létrejövő átfogó szabályrendszer elősegítse a technológiai fejlődést, ne pedig a jelenlegi gazdasági pozíciók konzerválását szolgálja.

Gazdasági értékek a jövőben:

A korábban megfogalmazott trendek alapján úgy véljük, hogy az elkövetkezendő húsz év során a társadalom nagy többsége számára a gazdasági értékek nem lesznek elérhetőek, mert növekednek az egyenlőtlenségek, az alacsonyabb képzettségűek között sok lesz a munkanélküli, valamint, hogy a gazdasági válság elhúzódik.

Emiatt a fejlett országok állampolgárainak valószínűleg csökken majd az életszínvonala a fejlődő országokban élőkhez képest, ezért tömegesen fordulhatnak el a gazdasági értékek helyett más, elsősorban az alternatív értékek felé. Sőt, ha ezt a folyamatot a gazdasági elit – akinek érdeke a jelenlegi rendszer fenntartása – nem észleli időben, megdőlhét az uralkodó gazdasági érték. Ezt azonban nem tartjuk túl valószínűnek. A gazdasági érdekek primátusát a marketing még erősebb jelenlétével valószínűleg fenn lehet tartani. Azonban az is segíthet megerősíteni a gazdasági értékek uralkodását, ha valami

technológiai áttörés (bifurkációs pont) következtében új erőre kap a gazdaság, vagy a gazdasági elit egyszerűen több jövedelmet oszt szét a gazdaságban.

A fejlődő országokban azonban akkora a fejlődési potenciál, hogy a nagy jövedelemi különbségek ellenére a legtöbbször számára nagy valószínűséggel vonzóak maradnak a gazdasági értékek. Magyarország ebben a tekintetben a fejlett országokkal mutat közös vonásokat.

A gazdaságilag érdekelt csoportok számára hozzáférhetőek az új kommunikációs technológiák, előnyben részesítik azokat, új hidakat képezhetnek egymás között, ezzel is erősítve a csoport egységét.

4.1.2. Politikai értékek

1. tendencia: A politika a gazdasági érdekeknek való alárendelődése.

A politika az utóbbi évtizedekben száműzve lett az uralkodó érték helyéről. Nem véletlenül: a politika alá lett rendelve a gazdaságnak, mára a politikát mind nemzeti, mind nemzetközi szinten gazdasági érdekek, lobbicsoportok mozgatják. Amíg a jelenlegi gazdasági elit, amely jelentős mértékű politikai befolyással rendelkezik, megpróbálja a politika (mint a formális társadalom „vezérürüje”) által fenntartani a gazdaság mint uralkodó érték elsődlegességét, addig a jelenlegi helyzet nem fog megváltozni.

2. tendencia: Szélsőségek megjelenése a politikában, diszkrimináció

Az 1929-es gazdasági válság után is megjelentek olyan szélsőséges erők, melyek kitörölhetetlen nyomot hagytak az emberiség történetében. A szélsőségeket a külső ellenségek tartják össze, saját hibáinkat nehezebb önként beismerni, mint azokat másokra fogni. Már az ókori görögök is csak úgy tudták fenntartani poliszaik rendjét és jólétét, hogy szabályozták, hogy hány lakosa lehet egy-egy városnak, valamint meg volt szabva az egyes személyek feladata. Civilizációjukat ugyanúgy a perioikoszok vagy a helóták kizárása tartotta össze, mint a kommunistákat a tőkés kizárása, vagy mint a nácikat a különböző etnikumok kizárása.

A mostani gazdasági válság során is megjelentek a szélsőségek, de még nincsen túl nagy támogatottságuk: a magyar Jobbik a parlamenti mandátumok 12%-át kapta (Az Ország Háza, 2012), a német szélsőbal a szavazatok 11%-t kapta, míg a német szélsőjobb csak 1,8%-ot kapott (Der Bundeswahlleiter, 2009). De erős a szélsőségek támogatása Franciaországban (Jean-Marie Le Pen) és Hollandiában is (Szabadságpárt).

A szélsőségek, ahogy eddig is, bizonyos csoportok kizárására törekednek, erről csak néhány fogalmat említenénk: „cigánybűnözés”, oligarchák, kelet-európai munkavállalók, muzulmán bevándorlók. A diszkrimináció általában olyan csoportok ellen irányul, amelyek jól stigmatizálhatóak, így elkülöníthetők a többiektől. Ezek lehetnek külső jegyek, eltérő öltözködés, idegen nyelv, más viselkedéskultúra. A diszkrimináció oka sok esetben azonban nem a különbözőség, jelen esetben sokkal inkább a saját értékek (főleg gazdasági) féltése.

Samuel P. Huntington (2004) szerint az ideológia kora megszűnt, és a civilizációk között egyre erősödnek a konfliktusok, ahogyan próbálnak univerzálissá válni. A modernizáció szerint nem vezet a nyugatosodáshoz, a jövő világrendje a civilizációk közti viszonyrendszertől fog függeni. A diszkriminációt ezek szerint felfoghatjuk a társadalmak közti viszony egyik megnyilvánulásaként.

Politikai értékek a jövőben

Általunk felvázolt két trend alapján a politikai értékek követésére a jövő biztosít lehetőséget, legalábbis amíg a gazdasági válság eltart. Akik a gazdasági értékeknek nem tudnak megfelelni, elfordulhatnak a politika irányába, azonban úgy véljük, hogy a politikai értékeknek nem lesz sokkal több követője, mint eddig, bár a gazdasági prosperitás időszakáig kissé megnövekedhet a számuk (mivel a politika a gazdasági célok elérésének eszköze).

Míg a gazdasággal kapcsolatban nem fogalmaztunk meg gyenge jeleket - mert túl sok van belőlük, ezért nem tudjuk, hogy melyiknek tulajdonítsunk nagyobb jelentőséget - itt egyet kívánunk kiemelni:

- Az USA a kínai import napelemekkel szemben alacsony büntetővám bevezetésére készül, mert a termékeket a kínai állam tiltott módon szubvencionálja: Ez előrejelezheti, hogy megkezdődik a harc a világ vezető hatalmának titulusaért. Az, hogy ez békés vagy háborús konfliktus lesz, nem tudhatjuk, de nem valószínű a közvetlen hadakozás, a harmadik világháború kirobbanása. Sokkal inkább az egyes államok befolyási zónáiban történhetnek majd esetleges összecsapások, hasonlóképpen, mint a hidegháborúban, például Vietnamban. Ez esetben azonban az individualista- és az államkapitalizmus csaphatna össze. (Portfolio.hu, 2012)

A politikai értékek véleményünk szerint nem lesznek hangsúlyosak az elkövetkező húsz évben a világ társadalmában, de a még korai fejlődési szakaszban lévő országokban az erőforrásokhoz a politika át vezet az út. A politikai hatalom birtokosa akár a legrugalmatlanabb hatalmat, erőszakot is alkalmazhat a saját érdekei védelmében (Toffler,

1993). Általánosságban a politikai értékek csak egy esetleges nagyobb háború kitörése esetén nyerhetnek dominanciát.

4.1.3. Egyéb értékek

1. tendencia: A környezetvédelem és társadalmi felelősségvállalás mint versenyképességi tényező

A tudatos fogyasztás és a környezettudatosság terjedésével, újfajta fogyasztói igények jöttek létre. Azzal, hogy egy termék környezetbarát módon készült, vagy nem szennyezi a környezetet, eladhatóvá vált bizonyos fogyasztók körében. A CSR tevékenység, melyet egyes vállalatok büszkén hirdetnek magukról, sokszor csak látszólagos - átverés, vagy csak marginális problémákra fókuszálnak.

Cél, hogy a manapság divatos "zöld" gondolkodás a jövőben szükséges feltétele legyen a versenyképesség megőrzésének. Azaz, aki nem tesz a természet megóvásáért, az nem tudja fenntartani magát a gazdasági életben. Mindez azonban inkább ideál, mint tényleges célkitűzés.

Az utóbbi időben több nemzetközi klímakonferencia fulladt kudarcba, a résztvevők érdekkülönbségei (elsősorban gazdasági) miatt. Legutóbb a dél-afrikai Durban városában nem jutottak dűlőre a felek, így aztán széles körben elfogadott cselekvési terv nélkül várja a világ a következő ülést. Vannak azonban, akik az önszabályozó politikában hisznek, például Dél-Korea, amely vállalta, hogy önkéntesen csökkenti az üvegházhatású gázok kibocsátását (Han, 2012).

De nem csak a politika kudarca jelent gondot a környezet számára, hanem maga az ember is és az építményei. Fukushima-ban, 2011. március 11-én következett be egy nukleáris baleset, katasztrófa, amely felhívja a figyelmet arra, hogy az ember sok esetben nem képes kordában tartani a saját „teremtését”. Ez óva inthet mindenkit például az atomenergia használatától, amely gyenge jele lehet egy átalakuló világ méretű energiapolitikájának. Ez azt jelenti, hogy a más forrásból előteremtett energia kiemelten stratégiai fontosságúvá válik a jövőben. Az alternatív módon előállított energia kereskedelme (és technológiájának kereskedelme) új függési viszonyokat eredményezhet az országok kapcsolatában.

2. tendencia: Online közösségek, a virtuális második élet lehetősége

Az információs technológia fejlődésével lehetősége van az embereknek arra, hogy egymás között virtuális kapcsolatot alakítsanak ki. A technológia fejlődésével ezek a kapcsolatok egyre inkább megközelítik az élő, személyes találkozás minőségét. Először csak

szöveget lehetett küldeni, majd képet, hangot, videót, végül élő videót hanggal. A tapintás, a szaglás és az ízlelés egyelőre kimaradt ebből a rendszerből.

Léteznek olyan online játékok, amelyekben a felhasználók egy-egy kitalált karakter bőrébe bújhatnak, és egy virtuális világban élhetnek, ilyen például a World of Warcraft. Vannak olyan emberek, akik nappal egy egyszerű irodai állásban dolgoznak, a munkán kívüli idejük nagy részét pedig druidaként töltik a troll seregekben. (A troll egy faj a játékban, a druida egy kaszt.) Úgy gondoljuk, hogy az online közösségek nem fognak a jövőben nagyobb társadalmi csoportokat alkotni, mert szinte végtelenül sok egymástól különböző téma szerint csoportosulnak.

3. tendencia: Felszínesedő kapcsolatok

A munkalehetőségek szűkülése, a munkáltatók által elvárt egyre magasabb követelmények miatt egyre több időt töltenek az emberek munkával, ezért társas kapcsolataikra is egyre kevesebb időt fordíthatnak. A munkáltatók igyekeznek azokat felvenni, akik várhatóan hosszú távon is a vállalat alkalmazottai maradnak. Emiatt társat vagy a munkahelyen, vagy a társskeresőkön találhatnak maguknak. Ha azonban a munkával való elfoglaltság tömegjelenséggé válik, elképzelhető, hogy megváltoznak a társkeresési szokások; egyéjszakás kalandok, csak szexen alapuló felszínes kapcsolatok jöhetnek létre.

4. tendencia: Szabadság, más mainstream értékektől való függetlenedés

A történelem során mindig is voltak remeték, akik a világtól elvonultan éltek, ezek az emberek általában megcsömörlöttek a világtól, nem akartak vele érintkezni. Manapság egyre többen érzik úgy, hogy a társadalom nem adja meg azokat a lehetőségeket, amelyekre vágnak, ezért elfordulnak tőle. Ilyen szabad értékeket képviselhet: a vallás (a szekták is), a művészet, a testépítés és a szexualitás, valamint a tudományokba való temetkezés. Fontos azonban a társadalomtól elforduló emberek számára a csoporthoz való tartozás, a közösségi élmény. A vallásban a közösség tagjai egyenrangúak, a művészet, pl. zene közösségi élmény, hallgatni és zenélni is öröm, a testépítés versengés a többiekkel, a szexualitásban is lehet versengeni (ki-mit-tud), valamint az emberek legrejtettebb tulajdonságai válnak megismerhetővé valamint, a tudással csoportosan, vagy egymással vetélkedve lehet újat alkotni.

A zenével kapcsolatos kutatómunka közben érdekes információkra bukkantunk. Ezeket a fesztiválok látogatottsági adataival kiegészítve szeretnénk bemutatni és ily módon egy reális jövőképet alkotni a művészetek, a zene terén.

Érdekesnek találtuk azt, hogy a 2011-es évben kizárólag Magyarországon mennyire sok ember ment el egy-egy fesztiválra és hallgatott meg koncerteket. A Balaton Soundon 101 ezren (Metropol, 2011), a Volt fesztiválon 102 ezren (Femcafe, 2011) és végül a Sziget Fesztiválon 385 ezren voltak jelen (Index, 2011). Összehasonlításképpen a méltán híres Glastonbury Festival olyan előadókkal, mint a U2, Coldplay vagy Beyoncé „csak” 135 ezres tömeget vonzott 2010-ben, egy évvel korábban (Glastonburyfestivals, 2010). Mindezen felül a már említett 1969-es woodstocki fesztivál nézőszáma 400 ezer volt, alig több, mint a 2011-es Sziget látogatottság (Noiseaddicts, 2009). A 30 évente megrendezésre kerülő woodstocki fesztivál 1999-es koncertsorozatára 200 ezren voltak kíváncsiak. Elmondhatjuk, hogy hazánk zenei fesztiválok terén Európa élén jár. (Megjegyeznénk, hogy az 1985-ös Live Aid koncertet 1,5 milliárd ember nézte és hallgatta televízió keresztül (Noiseaddicts, (2009).)

Az adatok feldolgozását követően arra a megállapításra jutottunk, hogy bár a nézettségi adatok elmaradnak a 2005. környéki értékektől (lásd Glastonburyfestivals, s.a.), ennek ellenére a közösségi élményt meghatározó találkozási tér marad az egyének számára. Sőt, az utóbbi évek tendenciáinak megváltozására számítunk és véleményünk szerint a következő 20 évben a fesztiválok látogatottsági adatai rekordokat fognak ismét dönteni.

Ezen szabad értéket vallók azonban nem tekinthetők jól körülhatárolható társadalmi csoportok tagjainak, kapcsolataik közösségiek, de ad hoc jellegűek.

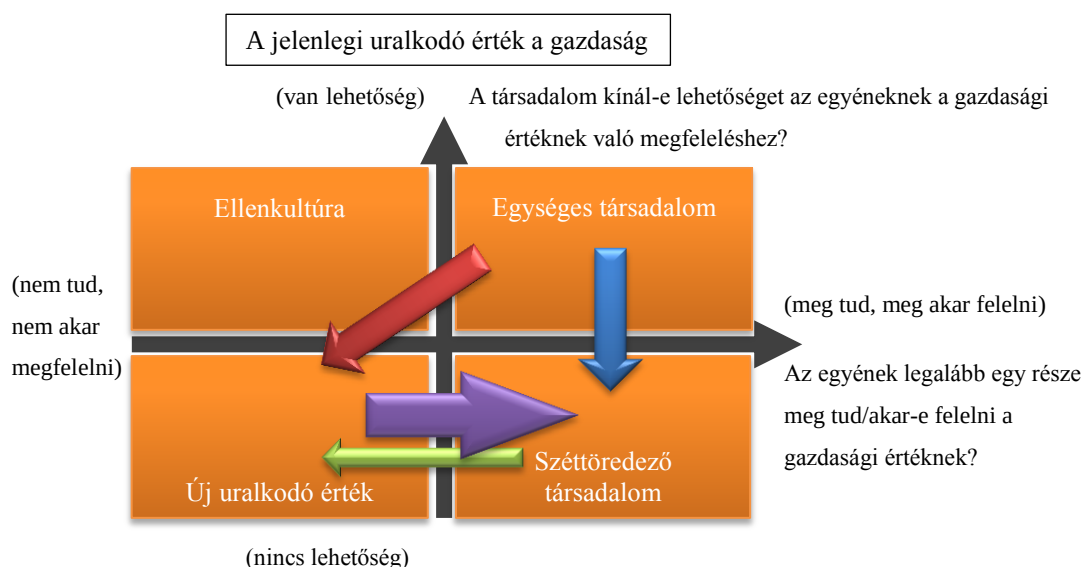
Egyéb értékek a jövőben

Az általunk felvázolt trendek alapján az elkövetkező húsz évre vonatkozólag arra következtethetünk, hogy megnő a gazdasági és politikai értéken kívüli értékek súlya, ugyanis az előbbieknél való megfeleléshez a társadalom vélhetőleg nem biztosít elegendő lehetőséget. Az egyéb értékek többnyire olyan értékek, amelyek nem függenek az uralkodó értéktől, szabad értékeként foghatóak fel.

A fejlett országokban és Magyarországon is várható, hogy ezen szabad értékek irányába mozdul el a társadalom, gazdasági és politikai lehetőségek híján. Összességében lehetséges, hogy akár meg is haladják majd a gazdasági értékeket, mivel azonban a szabad értékek egymástól nagyon különbözőek, nem lépnek majd fel egységes csoportként. A különböző értékek körül csoportosuló egyének nem valószínű, hogy kommunikálnak majd egymással, ezért a szabad értéket követők egymástól elszigetelt csoportot alkotnak.

A fejlődő országokban várhatóan a szabad értékeknek csak szűkebb köre terjed majd el, a kialakult, mélyen rögzült helyi szokások lassíthatják térnyerésüket.

4.2. A jövőre vonatkozó elképzeléseink összefoglalása

9. ábra: Jövőbeli társadalmi változások az uralkodó érték követése tekintetében
 Forrás: Saját szerkesztés Nováky (alkotószerk.), 2010 alapján

A fejlett országokban és Magyarországon is a gazdasági és politikai értékeknek való megfelelési lehetőségek beszűkülnek majd a gazdasági válság, a jövedelmi egyenlőségek, és a gazdaságnak alárendelt politika miatt (rövid távon kék nyíl, hosszú távon piros nyíl és zöld nyíl). Azok azonban, akik megfelelnek a gazdasági értékeknek, nem szeretnék elveszíteni pozíciójukat. Ha ugyanis nem a gazdasági érték az uralkodó érték – azaz nem követik elég sokan azt az értékrendet –, akkor a gazdasági elit lehetőségei is beszűkülhetnek. A marketingnek kell elhitetnie az emberekkel, hogy önmaguk is képesek megfelelni a gazdasági értékeknek (lila nyíl).

Minél hosszabb ideig húzódik majd el a gazdasági válság, annál többen váltanak majd új értékre, ennek hatását azonban még a marketing sem tudja teljesen ellensúlyozni. Az új értéket választók szabad értékek felé mozdulnak el, mivel a politikai és gazdasági lehetőségek beszűkültek. Az idő múlásával egyre nő a jövedelmi egyenlőtlenség, ez hosszú távon vagyoni egyenlőtlenséget okoz, valamint növekszik a más értékek felé fordulók száma is. Ezért arra következtetünk, hogy húsz év múlva sajnos egy széttöredezett társadalomképet látunk majd.

A fejlődő országokban a társadalom véleményünk szerint előbbiekhez képest más formát fog mutatni: mivel a gazdasági lehetőségek számukra nem szűkültek be, sőt egyes országokban még a politika is érték lehet, ezért a növekvő egyenlőtlenségek ellenére is ki fognak tartani a gazdasági értékrend mellett, lehetnek akár szegények, akár gazdagok. Ha időközben megismernék a szabad értékeket, akkor sem válna annyira töredezetté társadalmuk, hiszen lenne lehetőségük az uralkodó értékeket követni.

4.3. Javaslat a szomorú jövőkép elkerüléséhez

Modellünk mindvégig azzal a feltételezéssel élt, hogy az egyes egyének által követett értékek, értékrendek, komplex értékek egy értékkategóriához köthetők, és nem feltételeztük azt, hogy az egyének értékrendjén belül ellentmondás lehetséges. Miért? Mert abból indultunk ki, hogy a kognitív disszonancia feloldó mechanizmus során egyes értékeket kizár az értékrendből, nem pedig elfogadja.

Hogyan lehetne rávenni az egyéneket, hogy elfogadják értékrendjük disszonanciáját? (Az elfogadás pillanata után a disszonancia megszűnik.) Mint ahogy már a 2.6.-ban is kifejtettük, úgy gondoljuk, hogy a megfelelő mennyiségű tudás a válasz erre a kérdésre. Minél több ismeretre teszünk szert, annál több ellentmondással találkozunk, és minél inkább több az ellentmondás, annál erősebb a kognitív disszonancia. A tudást azonban nem lehet ignorálni, elfelejteni nyom nélkül. Szokták mondani, hogy amit az ember megtanul, megtapasztal, azt nem veheti el tőle senki. Mivel a tudás magában hordozza az értékek közötti ellentmondásokat is, a kognitív disszonanciát elfogadással kényszerülünk feloldani. A feloldás következményeképpen olyan értékrend alakul ki az emberben, amely szubjektíve koherens rendszert alkot, diverzifikálni tudja az értékrendjét, nem csak egy értékkategóriához lesz viszonyulása.

Ezért kiemelten fontos, hogy az oktatási rendszer minél magasabb színvonalú, komplex, az élet minden területére vonatkozó, oktatást nyújtson. Kiemelten fontosnak tartjuk ezek között a gazdasági és politikai ismereteket, társadalomtörténetet, a szub- és ellenkultúrák bemutatásával együtt, művészetek értékmentes kontrasztba állítását, valamint mindennapi problémák felvetését. Kíváncsnak tartjuk az egész életen át tartó tanulás mint életforma társadalomban való elfogadtatását, kanonikussá tételét.

Ha megfogadnák a tanácsunkat, a jövő társadalma sokkal kevésbé lenne töredezett, mert egy-egy egyén egyszerre több értékhez is kapcsolódhatna, emiatt az egyes csoportok nem szigetelődnének el annyira egymástól, ráadásul a társadalmi szolidaritás is erősebb lenne.

Összefoglalás

A dolgozat során arra törekedtünk, hogy releváns problémákkal foglalkozzunk, előrejelzést adjuk a társadalom elkövetkező húsz esztendejére vonatkozólag.

Természetesen nem mi vagyunk az egyetlenek, akik a társadalom jövőjével kapcsolatos kérdésekre próbáltak válaszokat adni, azonban úgy gondoljuk, hogy sikerült a társadalom dinamikáját újfajta módon megközelíteni. Az általunk kidolgozott értékorientációs elmélet nem kérdőjelezi meg a mások által készített, és általánosan elfogadott elméletek létjogosultságát, igazságtartalmát. Sőt, ezek az elméletek értelmezhetőek az értékorientációs elméletünk keretein belül is.

Megközelítésünk újdonságtartalma abból fakad, hogy az egyén és a társadalom közötti viszonyrendszert sokkal tágabb kontextusban képzeljük el – az egyének által követett értékekhez nem kapcsolódnak társadalmi konvenciók. Az emberek által követett értékek mentén kialakuló társadalmi csoportok aszerint változnak meg, ahogyan az egyének értéket váltanak.

Elméletünk segítségével „modellezhetővé” válnak a társadalmi változások. Ehhez azt kell megvizsgálni, hogy az egyes egyének milyen értékek követésében érhetnek el sikert, valamint hogy milyen értékek követését teszi a társadalom számukra lehetővé.

Kiemelten fontosnak tartjuk, hogy az egyének ne csak egy értékkategóriából válasszanak értékeket maguknak, hanem képesek legyenek értékrendjüket diverzifikálni, akár konvencionálisan egymásnak ellentmondó értékekből összeállítani. Véleményünk szerint ezt azzal lehet elősegíteni, hogy az embereket magas színvonalú, széleskörű oktatásban részesítsenek. A tudás megszerzése során ugyanis sok ellentmondást fedezhetünk fel, ezek elfogadása megtaníthat bennünket az értékeink disszonanciájának elfogadására. A széles spektrumú tudás töredékeiből új dolgokat állíthatunk össze, ily módon innovációt hozva létre.

Az általunk előrevetített társadalomkép töredezettsége enyhíthető lenne, ha az emberek nagy többsége képessé válna diverzifikáltabb értékrendet kialakítani, emiatt a jelenleg is hiányolt társadalmi szolidaritás erősödhetne.

Felhasznált irodalom

Nyomtatott források:

Bourdieu, Pierre (2008): A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. General Press Kiadó, Budapest.

Brundtland Commission (1987): Our Common Future. Oxford University Press, Oxford.

Derrida, Jacques (1998): Of Grammatology. The Johns Hopkins University Press, Baltimore

Diamond, Jared (2009): Összeomlás. Typotex Kiadó, Budapest.

Fekete, Mária – Grád, András (2002): Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest. p. 461.

Freud, Sigmund (1992): Három értekezés a szexualitás elméletéről. Könyvjelző Kiadó, Budapest.

Gazsó, Ferenc – Laki, László (2004): Fiatalok az újkapitalizmusban. Napvilág Kiadó, Budapest.

Hsing, Yu (2005): Economic growth and income inequality: the case of the US. *International Journal of Social Economics*, 32. évf. 7. szám, pp. 639-647.

Huntington, Samuel P. (2004): A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Kiadó, Budapest.

Meadows, Donella H. et al. (1979): The limits to growth. Pan Books Kiadó, London.

Mérő, László (2007): A pénz evolúciója. Tercium Kiadó, Budapest.

Nováky, Erzsébet et al. (2002) in: Nováky, Erzsébet (szerk.) et al. (2002): Changing Values – Forming New Societies. BKÁE Jövőkutató Kutatóközpont Kiadó, Budapest. pp. 161-183.

Rubin, Anita (2002) in: Nováky, Erzsébet (szerk.) et al. (2002): Changing Values – Forming New Societies. BKÁE Jövőkutató Kutatóközpont Kiadó, Budapest. pp. 57-70

Toffler, Alvin (1993): Hatalomváltás. Európa Kiadó, Budapest.

Veigl, Helga (2010) in: Nováky (alkotószerek.) (2010): Magyarország 2025. Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest. pp. 550-560.

Internetes források:

Az Ország Háza (2012): Frakciók
<http://www.mkogy.hu/fotitkar/frak.htm>

Letöltve: 2012. március 16.

Balla, István (2012): Elbutul a Facebook-nemzedék?
<http://fn.hir24.hu/itthon/2012/02/17/elbutul-a-facebook-nemzedek/>

Letöltve: 2012. március 10.

Britannica (s.a.): New Age movement.
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/704347/New-Age-movement>

Letöltve: 2012. március 20.

Der Bundeswahlleiter (2009): Entgültiges Ergebnis der Bundestagswahl 2009.
http://www.bundeswahlleiter.de/de/bundestagswahlen/BTW_BUND_09/ergebnisse/bundesergebnisse/

Letöltve: 2012. március 13.

Farkas, Péter (2011): Miért táncol újra a szakadék szélén a világgazdaság?
<http://www.vki.hu/kh/kh-202.pdf>

Letöltve: 2012. március 2.

Femcafe (2011): Rekordot döntöttek a látogatók a VOLT fesztiválon.

<http://www.femcafe.hu/cikkek/életmod/rekordot-dontottek-a-latogatok-a-volt-fesztivalon>

Letöltve: 2012. március 12.

Fleurbaey, Marc (2008): Individual well-being and social welfare: Notes on the theory.

http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/Individual_Well-Being_and_Social_Welfare.pdf

Letöltve: 2012. március 4.

Glastonburyfestivals (2010): <http://www.glastonburyfestivals.co.uk/history/2010/>

Letöltve: 2012. március 12.

Glastonburyfestivals (s.a.): Attendance Numbers.

http://www.glastonburyfestivals.co.uk/_assets/pdf/educational-resources/5AttendanceNumbers.pdf

Letöltve: 2012. március 12.

Han, Sangim (2012): South Korea Moves Closer to Setting Limits on Carbon Emissions

<http://www.businessweek.com/news/2012-02-13/south-korea-moves-closer-to-setting-limits-on-carbon-emissions.html>

Letöltve: 2012. március 5.

Metropol (2011): Rekordot döntött a Balaton Sound.

<http://www.metropol.hu/kultura/cikk/754126>

Letöltve: 2012. március 12.

Nationmaster (s.a.): http://www.nationmaster.com/graph/foo_alc_con_198-food-alcohol-consumption-1980

Letöltve: 2012. március 12.

Noiseaddicts (2009): Concerts with Record Attendance.

<http://www.noiseaddicts.com/2009/08/concerts-with-record-attendance/>

Letöltve: 2012. március 12.

OECD (2011): Tackling Inequality. OECD kiadvány, Párizs.

<http://www.oecd.org/dataoecd/32/20/47723414.pdf>

Letöltve: 2012. március 21.

Origo (2011): <http://www.origo.hu/idojaras/20111130-durban-kiotoi-jegyzokonyv-klimavedelem-osszekapott-kanadan-a-klimakonferencia.html>

Letöltve: 2012. március 15.

Portfolio.hu (2012): Amerika visszaüt Kínának.

http://www.portfolio.hu/vallalatok/amerika_visszaut_kinank_feszultsegpont_a_napenergetika.164435.html

Letöltve: 2012. március 3.

Spurr, David (2008): US Unemployment Rate: From 1950 To Present.

<http://www.dailymarkets.com/economy/2008/11/16/us-unemployment-rate-from-1950-to-present/>

Letöltve: 2012. március 8.

Uniquecarsandparts.com (s.a.): USA Car Spotters Guide – 1950

http://www.uniquecarsandparts.com.au/car_spotters_guide_usa_1950.htm

Letöltve: 2012. március 8.